OVERGEDRUKT UIT HET TIJDSCHRIFT VAN HET
KONINKLIJK NEDERL. AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP
2e Serie deel XLIX, 1932. Aflevering 2

N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ voorh. E. J. BRILL, LEIDEN

Lemb. Kebudajaan Ind.
Kon. Bat. Gen.
XXI
4196

Pp-202.000

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.
Tanggal : 12 Maret 2012
No. Induk : 15658/PN-MUSEUM/12
BIB - ID : 9520360
0810212636
Beli / Hadiah : Ex. Museum

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXI-4196

PERPUSTAKAAN NASIONAL

KON. BAT. GENOOTSCHAP V.K.N. K. EN W.

XXI 4196

DE BEWONERS VAN DEN BANGGAI-ARCHIPEL

DOOR

DR ALB. C. KRUYT

(*Met één kaart en 2 figuren in den tekst*)

Overzicht van de eilandengroep.

De naam Mian Banggai, „menschen van Banggai", is in het Nederlandsch weer te geven met „eilandbewoners". In welke taal *banggai* „eiland" beteekent, is mij niet bekend, maar in het Pososch komt dit woord in de priestertaal voor in den zin van „eiland". Een der dorpen van de *woerake*-geesten, die in de lucht wonen, en die de arme aardbewoners te hulp snellen in tijden van ziekte, heet Banggai lanto, „drijvend eiland". In navolging van de Ternatanen hebben de Nederlanders den naam Banggai alleen toegepast op een klein eiland, waar de vorst van dezen kleinen archipel woont. Maar oorspronkelijk moet hij gebruikt zijn voor de heele groep. Elk eiland, ook dat wat nu algemeen Banggai genoemd wordt, heeft zijn eigen naam, met uitzondering van Peling. Dit was te groot om slecht één naam te dragen; het is wel mogelijk, dat juist dit Peling eertijds met den naam van Banggai „eiland" werd aangeduid. Dit vermoeden krijgt meer waarschijnlijkheid door het feit, dat speciaal de bewoners van het oostelijk deel van Peling zich mian Banggai „Banggaiers" noemen. De naam Peling, die „bamboe" beteekent, is eerst door de Ternatanen in zwang gebracht.

Van de vier groote eilanden van dezen archipel: Peling, Banggai, Labobe en Bangkoeloeng (Bokan laat ik erbuiten) is het eerste vermoedelijk het langst bewoond geweest. Men weet nog te vertellen, dat Labobo van uit Oost-Peling en Bangkoeloeng vanuit West-Peling bevolkt is geworden. Dit moet niet zoo heel lang geleden gebeurd zijn, want in den ouden tijd had men te veel van zeevarende volken te lijden, dan dat men zich spoedig op kleine eilanden zou gaan neerzetten. We mogen aannemen, dat in den tijd van de zeerooverijen der Tobeloreezen Labobo en Bangkoeloeng niet bewoond waren. Eerst na de komst van het Gouvernement in de eerste jaren van deze eeuw zijn velen van het groote eiland daarheen verhuisd, en deze immigratie zet zich nog steeds voort.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In 1930 had Labobo 2288, en Bangkoeloeng 2376 inwoners. Het eiland Banggai had toen 5278 en de Bokan-archipel 2472 inwoners.

Dat het eiland Banggai vanuit Oost-Peling is bevolkt, is waarschijnlijk. In mijn opstel „De vorsten van Banggai" (Koloniaal tijdschrift 1931 blz. 505) heb ik een en ander daarvan gezegd. Peling is dan ook het land waar de oude tradities voortleven, waar de scheppingsverhalen spelen, waar tallooze legenden aan plaatsen zijn verbonden. Op het eiland Banggai concentreeren zich de overleveringen en heilige plaatsen om het vorstenhuis, dat in zijn wezen van vreemden (Javaanschen en Ternataanschen) oorsprong is.

Wanneer ik dus in dit opstel over de bewoners van den Banggai-archipel spreek, heb ik in de eerste plaats de bewoners van Peling op het oog, maar door dezen naam te gebruiken, zou licht de gedachte gewekt worden, dat dit andere lieden zijn dan de bewoners van den overigen archipel, terwijl ze één en hetzelfde volk uitmaken.

Vermoedelijk is dit volk ontstaan uit een vermenging van rassen, want men merkt er allerlei typen onder. Ik zag vele donkergekleurde menschen met baarden en gekroesd haar. Dr. W. Kaudern merkt ook op, dat de bewoners van West-Peling soms zeer geprononceerde trekken hebben, die zooveel van elkaar verschillen, dat dit volk zeker niet één onverdeelden oorsprong kan hebben.

Naar de onderzoekingen van dr. N. Adriani en dr. S. J. Esser behoort het Banggaisch tot de Celebes-talen, en wel tot de Loinanggroep. Dat het Banggaisch eenige afwijkingen vertoont van het Loinangsch zal verklaard moeten worden uit de geisoleerde plaats, die dit eilandenrijk eeuwenlang heeft ingenomen; de cultuurstroomen, die over Celebes zijn heengegaan, zoowel uit het Noorden als uit het Zuiden hebben de Banggai-eilanden onberoerd gelaten.

Verzonken dorpen.

Als men over het grillig gevormde Peling reist, krijgt men telkens verhalen te hooren, die aan de verschillende oorden verbonden zijn, en die stammen uit den tijd toen menschen en geesten nog vrijelijk met elkaar omgingen. Men wijst u op de bergtoppen, die een rol spelen in de verhalen over het begin der wereld, toppen die boven het water uitstaken, toen de wereldoceaan de aarde nog bedekte; op die toppen leefden de eerste menschen. Dan vertelt men, dat de berg Boengkoe Kobobasan door de *djin* (geesten) van Baolemo op het vasteland van Celebes daarheen is gedragen om andere geesten te beletten hun voornemen uit te voeren om de landengte van Boejoe-boejoe door te graven, en Oost-Peling tot een eiland te maken.

Van nagenoeg elk meertje in het binnenland wordt gezegd, dat daar huizen hebben gestaan, die in den grond zijn verzonken (*monos*). Zoo is er niet ver van kampong Kaloan een meertje, Tendetoeng geheeten. Dit was er vroeger niet, want toen stond daar het gehucht Limba-limbate.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Eens op een dag waren alle menschen naar de akkers gegaan; slechts twee kinderen waren in het dorp achtergebleven. Ze wikkelden sagomeel in een blad, en gaven daaraan den vorm van een visch. Terwijl de een dit speeltuig over den vloer der woning voorttrok, stak de ander er naar met een bamboe speer. Te midden van dit spel zonk de grond met het gehucht weg, en de kuil vulde zich met water.

Een andere plek is Golaa aan de zee, niet ver van het tegenwoordige Tinangkoeng. Daar stonden eertijds een paar huizen, die den naam droegen van Lomboan. Het hoofd van die plaats zou een feest vieren, en zijn vrouw begaf zich naar de markt om de noodige inkoopen daarvoor te doen. Ze kocht 12 visschen en 12 oebi-knollen. De hond, die haar had vergezeld, was haar een eind vooruitgeloopen, en kwam eerder thuis dan de vrouw. Toen vroegen de kinderen aan den hond: „Waarom ben je vóór je meesteres thuisgekomen?" De hond gaf geen antwoord. Daarop deden ze hem de vraag: „Wat heeft je meesteres gekocht?" Toen sprak de hond: „12 visschen en 12 oebi-knollen". De kinderen schaterden het uit van de pret; maar op hetzelfde oogenblik verzonk de grond, waarop de huizen hadden gestaan, en verdween in de zee.

Komt men op West-Peling, dan vindt men daar weer hetzelfde. Zoo was er tusschen het dorp Aloel in de bergen en Boelagi aan zee een plek waar een paar huizen stonden, die nu Liang „grot, spelonk" heet. Bij gelegenheid van een offerfeest (*batong*) speelden jongens met huisvarkens, die ze met elkaar lieten paren, en waarover ze dan veel pret hadden. Toen ontstond een geweldig onweer: de aarde beefde en de grond scheurde daar waar de huizen stonden, zoodat ze in de spleet verdwenen. Op die plek is geen meer, maar een groot diep gat. Andere huizen zijn in den grond verzonken, omdat broer en zuster het met elkaar hielden, en weer een ander verdween, omdat een haan gepaard had met een varken.

Daarvan verschillend is weer wat men vertelt van de meertjes, die in de bergen tusschen Lombi-lombia en Osan paisoeno te vinden zijn. Die merenstreek was vóór de komst van het Gouvernement goed bevolkt, maar nu zijn die mooie dreven geheel verlaten, omdat de menschen gedwongen of vrijwillig naar het zeestrand zijn getrokken. Het ontstaan van al die meertjes wordt toegeschreven aan een jongeling, Nggaboele geheeten. Deze werd verliefd op een meisje, Emeloeko (*moloeko* is „vrouw") geheeten. Naar de gewoonte des lands gebruikte hij bij de onderhandelingen met het meisje een tusschenpersoon, die *tetean* „brug" genoemd wordt, om het meisje ten huwelijk te vragen. De verloving kwam tot stand. Een poos daarna droeg de moeder van Emeloeko aan den tusschenpersoon op: „Zeg aan Nggaboele, dat hij bladeren hale". De tusschenpersoon bracht deze boodschap niet over, maar deed het zelf, waardoor hij zich aanstelde, alsof hij zelf Emeloeko's verloofde was. Hierover werd Nggaboele boos. Hij ving een millioenpoot (*bangkoeloeng*) en een vleermuis (*poniki, oni'i*) en speelde met ze, als wilde hij de beide dieren laten paren. Toen opende

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de grond zich op de plek waar Emeloeko's huis stond, en dit verdween in de aarde samen met de bewoners ervan.

Een tweede meertje heet Mongoeloel na doeanga „hengelen van een prauw". Nggaboele zag een vleermuis vliegen; hij riep haar toe: „Poep!" Het diertje liet zijn vuil vallen en op die plek ontstond de genoemde plas. Een eind verder gekomen riep Nggaboele de vleermuis weer toe: „Poep!" en op de plek waar het vuil viel, ontstond het meertje Boloki na togong „het eiland van de oude vrouw". In dit meer namelijk bevindt zich een eilandje. Daar stond de woning van „de oude vrouw". Door de heiligheid van deze vrouw verzonk wel de aarde om haar woning heen, maar de grond waarop het huis stond niet. Ook het meertje bij Ladang daar niet ver vandaan zou op dezelfde wijze zijn ontstaan.

Langs de kust varende wijst men u telkens plekken aan, waaraan verhalen verbonden zijn. Dat de Zuidkaap van het schiereiland Liang Boloki molomos „de verdronken oude vrouw" heet komt, omdat in den ouden tijd een oude vrouw op die plaats, schelpen zoekende, ineens in de diepte verdween. Het land heeft den naam van Liang gekregen naar een grot, waar de sage-vorst van Kindandal zijn roeiriemen en vischtuig placht op te bergen, wanneer hij van de vischvangst was thuisgekomen. Zoo vertelt men maar door.

Mian Banggai en Mian Sea-sea.

Dit land vol sagen en legenden wordt bewoond door menschen, die zich tot twee afdeelingen rekenen: degenen die de oostelijke helft van het eiland bewonen, noemen zich mian Banggai. De overigen in de westelijke helft zijn de mian Sea-sea, zoo genoemd naar een steen, Batoe mesea „platte steen", in het voormalige rijkje van Boeko, niet ver ten N. van de tegenwoordige onderdistriktshoofdplaats Tatabaoe. In dezen steen, zegt men, is een vorstin verdwenen en sedert is hij een heilig, zegen aanbrengend voorwerp, een *balakat* (Mal. *berkat*) geworden. Deze beide deelen vormen ongetwijfeld één volk, wier spraak alleen dialektisch verschilt. De opmerking, die de voormalige Gezaghebber Becking in zijn Nota van Toelichtingen maakt, dat een echte bewoner van Banggai (wie is dit?) een persoon uit de binnenlanden van West-Peling moeielijk verstaat, is onjuist.

Mijn onderzoek heeft aangetoond, dat beide deelen ook dezelfde zeden en gewoonten hebben met kleine wijzigingen onderling, zooals die zelfs tusschen twee dorpen van dezelfde streek kunnen bestaan. Deze verschillen in adat en taal kunnen ontstaan zijn, doordat de beide deelen al spoedig uit elkaar zijn gegaan, en sedert weinig aanraking met elkaar hebben gehad. Zeker is, dat een groot deel van de wijzigingen, die in de oude adat hebben plaats gehad bij de groep die zich mian Banggai noemt, veroorzaakt is, doordat de pas genoemde lieden veel meer in aanraking zijn geweest met de buitenwereld, dan de in het Westen wonende mian Sea-sea. De eersten hebben ook meer den invloed ondergaan van het

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vorstenhuis en vooral in de laatste tientallen jaren van den Islam (een en ander is uiteengezet in mijn opstel „De vorsten van Banggai", in het Koloniaal tijdschrift). Hierdoor maken de mian Banggai een beschaafder indruk dan de mian Sea-sea, van wie de meesten tot op de komst van het Gouvernement zelden hun bergen verlieten. Hierdoor ook is het dialekt van Oost-Peling de taal van den Banggai-archipel geworden. In het binnenland van Oost-Peling heerschten echter vóór 1908 dezelfde toestanden als in West-Peling.

Ik had gelegenheid om den invloed van buiten op de denkwereld van de onvervalschte (?) Banggaiers te bestudeeren, doordat toevallig twee van mijn beste zegslieden broers waren; maar de een was als jongeling Mohammedaan geworden, en aan het strand gaan wonen, terwijl de ander Heiden was gebleven (nog niet lang geleden is hij tot het Christendom overgegaan), en in het binnenland was blijven wonen. Met betrekking tot de geestelijke en godsdienstige voorstellingen der Banggaiers heb ik iets over dien invloed gezegd in mijn opstel „De Pilogot der Banggaiers en hun priesters" (in Mensch en Maatschappij).

Naar de uitkomsten van de volkstelling van 1930 woonden in Oost-Peling (mian Banggai) 15994 zielen, in West-Peling (mian Sea-sea) 16424 zielen, en op het schiereiland Liang er tusschen in 7069. De laatsten zijn gemengd, maar daar het meerendeel tot de mian Banggai behoort, kunnen we zeggen, dat elke afdeeling van dit volk ongeveer even sterk is. Zooals we gezien hebben, is het eiland Labobo vanuit Oost-Peling, en Bangkoeloe vanuit West-Peling bevolkt, en daar deze twee eilanden ook ongeveer evenveel bewoners tellen, blijft de verhouding gelijk. De onderscheiding in mian Banggai en mian Sea-sea zal hoe langer hoe meer verdwijnen. In de eerste plaats omdat velen der laatsten niet meer zoo genoemd willen worden; aan den naam mian Sea-sea toch wordt min of meer dezelfde voorstelling gehecht als aan het Moluksch-Maleische orang alipoeroe „onbeschaafd mensch, heiden". Bij de volkstelling van 1930 verzetten de inwoners van Boelagi er zich krachtig tegen, dat zij bij de mian Sea-sea werden ingedeeld. In de tweede plaats, omdat er door het handelsverkeer en de immigratie van vreemdelingen veel vermenging, ook van de beide groepen onderling, plaats heeft.

Een deel van beide groepen is tot het Christendom overgaan. In 1930 bedroeg hun aantal 14890, maar dit getal is op het oogenblik zeker ver overschreden, want telkens komen verzoeken bij den hulpprediker te Loewoek van Banggaiers om gedoopt te worden. De overgangen in dit eilandenrijk geschieden veelal zoo niet dorps- dan toch familiegewijs.

Hun taal en zeden verschillen te veel van hun naaste buren op het vasteland van Celebes, de inwoners van Balantak en het Saloean-volk (met wie de Banggaiers steeds vriendschappelijk hebben omgegaan) om tot een nauwe onderlinge verwantschap te mogen besluiten, maar de drie genoemde volken kunnen toch tot dezelfde groep worden gerekend. Verder nog staan van hen af de Moriërs, hun buren in het Westen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wanneer ik in het vervolg van deze mededeelingen de bevolking van den geheelen archipel op het oog heb, zal ik spreken van Banggaiers. Bedoel ik speciaal leden van een der beide onderdeelen van dit volk, dan noem ik ze mian Banggai en mian Sea-sea. B. beduidt het Banggaisch dialect, S. het Sea-seasche.

In de legenden en overleveringen dezer menschen is niets te vinden, dat erop wijst, dat ze van elders zijn gekomen. Alle scheppingsverhalen spelen op het eiland Peling, (zie hiervoor mijn opstel „De Cosmos der Banggaiers" in Tijdschrift Kon. Bat. Gen.).

Verspreid wonen.

De bevolking woonde in den ouden tijd zeer verspreid. Verzamelingen van huizen, waaraan men den naam van dorpen zou kunnen geven, bestonden niet. Vandaar dat men ook geen naam heeft voor „dorp", want *lipoe*, een woord, dat op Celebes „dorp" beteekent, wil hier „landstreek" zeggen; het werd mij ook opgegeven in den zin van „aarde" in tegenstelling van „hemel". Alleen op Oost-Peling bestonden onder invloed van het vorstenhuis eenige *kota*, verzamelingen van huizen omringd door een steenen wal. In West-Peling had men zoo'n versterkte plaats te Boeko, ten N. van het tegenwoordige Tatabaoe. De namen, die op de oude kaarten staan, waren gewoonlijk plaatsen waar de Hoofden woonden. Alleen daar waar iemand gevestigd was, die veel kinderen bezat, vond men 2 of 3 huizen; overigens stonden de woningen op zichzelf, soms vrij ver van elkaar af.

De band tusschen de gezinnen was dan ook vrij los; elke familie, verzameling van naaste bloedverwanten, vormde een eenheid, die zich nauw aaneensloot, die zichzelf moest verdedigen tegen anderen, en die ook in de dagelijksche aangelegenheden zoo goed als geheel op zichzelf was aangewezen. Zoo'n familie ontgon een stuk boschland, en daarop bleven ze ten allen tijde rechten behouden. Wilde een lid van een andere familie op het terrein van een ander een akker aanleggen, en dus ook een woning bouwen, dan moest hij daartoe toestemming vragen aan de eigenaars, en er een varken voor geven. Dit dier behoefde niet groot te zijn, een *baboei botoetoe* was voldoende, dit is een varken welks buik met de vingers van beide handen omspannen kan worden. Werd de familie aan kinderen en kleinkinderen te groot, dan trokken sommigen hunner weg om een stuk boschgrond te ontginnen, en op deze wijze nieuwe landerijen te krijgen. De onderlinge band was zóó los, dat twee echtelieden ieder hun eigen akker aanlegde, waarbij ze elkaar wel hielpen en van welks vruchten ze elkaar wel gaven, maar van gemeenschappelijk bezit in het huwelijk was geen sprake. Bij een scheiding wist ieder wat van hem was.

Huisbouw.

Dat het eene gezin van grootouders, ouders en kleinkinderen het andere zou helpen bij het oprichten van een huis kwam niet voor, vertelde men mij. Trouwens, dit was ook niet noodig, omdat de woningen zeer een-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

voudig en gemakkelijk te maken waren. Kwam bij het telkens verder trekken de woning te ver van den akker te liggen, dan moest men een nieuw huis in de buurt ervan oprichten.

Allereerst moet dan worden gewicheld om te weten, of de plek, die men ervoor heeft uitgezocht, goed is, d.w.z. dat men daar wonende niet door ziekte en ongeluk zal worden getroffen. Bij de mian Banggai wordt een stok in den grond geplant en daarbij vraagt men om een droom, die moet zeggen of de plek goed is of niet. Droomt men dan in den nacht, dat men een zwaard of een mes in de hand houdt, dan is dit een goed teeken; zoo ook als men droomt sirih te plukken, of als men in den droom een graf op die plek ziet staan. Ziet men in den droom een rivier, dan moet men daar niet bouwen. Blijkt den volgenden morgen de stok omgevallen te zijn, dan moet men er niet aan denken op die plek de woning te zetten. Dit is ook het geval als men de bestemde plek met goed weer gaat wieden, en er komt onder dit werk plotseling regen.

De mian Sea-sea orakelen ook met een stok, maar dit gaat eenigszins anders. In het boveneinde van den stok wordt een dwarshout geklemd, en dan gaat men den volgenden morgen kijken of een spin er haar net aan heeft opgehangen. Is dit het geval, dan wordt de grond voor niet-goed gehouden. Zelfs al heeft men alleen maar gedroomd dat er een spinneweb aan den stok zit, is dit al ongunstig. Ook als men gedroomd heeft van een watervloed, moet men een andere plek voor zijn huis zoeken.

Men maakt bij dit wichelen ook gebruik van een kokosdop, die met water gevuld wordt. De dop met water wordt toegesproken: „Als gij, kokosdop, ziet, dat deze plek goed is om er een woning te zetten, laat er dan niets aan het water mankeeren; ziet ge, dat de plek niet goed is, laat het water dan troebel zijn, of laat ik er een insekt in vinden". Dit toespreken van het orakel heet *batotoanggon*.

Terwijl men de plek voor het huis schoonmaakt, spreekt men eenige malen de huisgoden (*pilogot*) toe: „Als gij, Pilogot, ziet, dat ons ziekte of onheil zal treffen, wanneer we hier gaan wonen, wend dit dan van ons af". Hierbij wordt niet het gebruikelijke offer van sirih-pinang (*sinolong*) gebracht. Wordt men dan onder het wieden door een insekt gebeten, of vindt men er een slang, dan zoekt men een andere plek voor zijn woning.

Bij het hakken van het benoodigde hout moet men geen boomen vellen, die in de schors een doode plek (*koeli lalong*) hebben; geen boom in wiens stam een gat is (*kaoe boeang*), of die van binnen hol is. Boomen, die omslingerd zijn door lianen of klimplanten, of waarop een orchidee of parasiet (*sapata*) groeit, neemt men niet. Gebruikte men zulk hout, dan zou er spoedig een doode in die woning zijn. Ook zal men een boom met rust laten, als men onder het hakken ervan door een mier gebeten wordt. Ook is het geloof algemeen, dat men niet het hout moet gebruiken van boomen, die bij het vallen splijten, of in den val door andere boomen of lianen worden tegengehouden, of welker ondereind op den tronk blijft rusten (deze laatste heeten *kaoe tangkoeng* „draaghout"). Al deze dingen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wijzen erop, dat men spoedig een doode zou hebben te betreuren in het huis, waaraan zulk hout is gebruikt.

Een boomstam moet men het liefst in zijn geheel gebruiken; is deze daarvoor te groot, en wil men er meerdere stijlen of balken van maken, dan moet dit steeds een even aantal zijn. Voor den middelsten paal wordt hard, duurzaam hout genomen, zooals *labani*, *mojon*.

Als het huis zal worden opgericht, wordt hiervoor een goede dag uitgekozen. De goede dagen zijn in de distrikten onderling verschillend, omdat de namen der dagen aanmerkelijk verschillen. De beteekenis van den dag toch staat gewoonlijk in verband met den naam. Zoo zijn bijv. in Boelagi voor het oprichten van een woning de 13de *botoloen*, de 18de *mongotiis* „droog maken", en de 22ste *tampoeoen* „beginnen" heel geschikt. In het distrikt Tataba neemt men een der dagen, die ook goed zijn om er oebi op te planten.

De mian Banggai maakten kleinere huizen dan de mian Sea-sea. De woningen der eersten hadden niet meer dan 9 palen, drie op elke zijde, en 1 in het midden. Eerst worden de hoekpalen geplant, te beginnen in het ZW, dan ZO, NO, NW. Bij de mian Sea-sea eerst NO, dan NW, ZW en ZO. Vervolgens gaan de nokpalen *bongoenan tinano* „moederpalen" (voornaamste palen) B., *toesan loon* „palen der bladeren" (nam. de sagobladeren van de dakbedekking) S., in den grond. De drie nokpalen moeten op één en denzelfden dag worden geplant, het eerst de zuidelijke, dan de middelste en tenslotte de noordelijke. In de gaten der palen wordt niets gelegd.

Staan de palen in den grond, dan wordt de woning verder afgewerkt. Men moet er op letten, dat overeind staande houten steeds met het worteldeel naar beneden gericht zijn. Waar de einden van twee balken elkaar ontmoeten, moeten dit steeds het worteleind van den eenen en het topeind van den anderen zijn. Is er een doode in de buurt, dan houdt men een dag op met werken. Op andere dingen wordt niet gelet: al begint het te regenen en te onweeren, al verschijnt er een regenboog, dan gaat men toch voort met werken. Alleen wanneer er plotseling regen komt, terwijl men bezig is de drie nokpalen op te richten, neemt men een andere plek voor het huis; de palen mogen gebruikt worden.

Terwijl men de woning opricht, worden geen dieren geslacht. Nadat men later van timmerlieden gebruik is gaan maken, moet men elken dag zorgen, dat er vleesch en visch is, omdat de eigenaar van het huis verplicht is den werklieden te eten te geven.

Van den balk die bovenop den nokbalk wordt gebonden en die de uiteinden der daksparren (*kaso*) vasthoudt, valt nog op te merken, dat deze steeds uit twee stukken moet bestaan, „anders kunnen de bewoners van het huis geen ademhalen". In het Oosten des lands wordt het dak van over latten genaaide sagobladeren gemaakt (1 lat dakbedekking: *sampaoe*); daarom heet het dak hier: *sagoe loono* „sagobladeren". In het Westen bezat men in den ouden tijd geen sagoboomen, en daarom

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gebruikte men daarvoor de stengels van een soort Amonum, *mbilai* genaamd; deze werden plat geslagen, en de zachte deelen werden weggesneden; zoo kreeg men repen Amonum-schors, die over een lat werden genaaid op dezelfde wijze als men dit met sagobladeren pleegt te doen, en zoo op het dakgeraamte bevestigd.

Ook moet er vroeger in het land der mian Sea-sea weinig bamboe zijn geweest. Dit materiaal moest men vroeger in Kambani aan de Zuidpunt van het westelijk schiereiland koopen, en van daar naar huis transporteeren. Daarom werd in het W. steeds hout gebruikt voor hetgeen men in het Oosten van bamboe maakte, zooals de vloer (*soaan*). De wanden (*sangkal*) zijn in 't O. veelal van sagoblad of van de bladstelen van dien palm; maar in het W. werd daarvoor boomschors, bladscheede van den pinang of ook hout (plank: *dopi*) gebruikt.

Een trap, die uit een boomstam met inkervingen bestaat, heet *tepekan*, een met treden *toekal*. Het getal treden moet oneven zijn (Tatabaoe); in Kindandal (Liang) heeft de trap 4 of 6 treden; elders telt men de treden niet (Tinangkoeng, Boelagi). Vroeger stonden de huizen alle met de nok Noord—Zuid; de trap moest steeds aan een van deze zijden zijn aangebracht. Daartoe werd een opening in den vloer gemaakt, die 's nachts met een luik (*besa*) werd gesloten, terwijl de trap werd weggehaald.

De haard (*aboe*) is evenals elders in Indië een gat in den vloer, waarin een bodem wordt gelegd, een paar decimeter beneden den vloer. Die bodem wordt eerst met *bajoel*-bladeren belegd, en dan wordt de bak opgevuld met aarde. Het aantal manden met aarde, dat men erin brengt, wordt niet geteld; alleen in Kindandal (Liang) gebruikt men 4 groote manden (*bois*) of 8 kleine dito vol aarde. Wordt een huis door meer dan één gezin (*bababoe*) bewoond, dan vindt men er gewoonlijk ook meer dan één haard. De houten rand, die zich om den haard bevindt, draagt den naam van *taengan*; men mag dezen rand nooit als onderlaag gebruiken om daarop vleesch of visch in stukken te hakken; deed men dit, zoo zou men geen geluk hebben als men gaat jagen of visschen. De drie haardsteenen heeten *poloe*; men gebruikt daarvoor ook wel defekte kookpotten.

Het eerste vuur (*bilat* B, *aoeng* S) op den nieuwen haard mag uit een ander huis worden gehaald. Om vuur te maken kent men alle gewone daarvoor gebruikelijke middelen: de vuurslag (droge bamboe en een scherf van aardewerk; of een stuk staal met vuursteen) heet *tinding*; de vuurboor draagt den naam van *piol*, en de vuurzaag heet *kokol*. Bij het vuurslaan (*batinding*) wordt zwam (*baloek*) van den arenboom met asch van droge bladeren vermengd; een stukje hiervan wordt op een stuk droge Bambusa longinodes gelegd, en vlak erbij slaat men met een scherf van een aarden kom tegen den bamboe; de vonk, die eruit springt, zet zich op de zwam. Voor de vuurzaag gebruikt men een stuk *salo-* of *sosoepon*-hout; dit wordt gespleten, en het eene stuk wordt over het andere gewreven. De vuurboor schijnt weinig gebruikt te worden.

Bij het betrekken van de nieuwe woning moet het gezin in één dag

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

overhuizen. In Boelagi is het de huisheer, die voorloopig alléén in het nieuwe huis trekt; andere lieden mogen er nog niet komen, in het O. gedurende 1 dag, in het W. gedurende 8 dagen. In dezen tijd wordt scherp gelet op allerlei teekens. Komt in 't O. bijv. een millioenpoot (*bangkoeloeng*) naar boven gekropen, dan is dit geen goed teeken: er zal spoedig een doode daar in huis zijn. Men let ook op, of een vuurvlieg (*popot*) in huis gevlogen komt: komt ze uit het achterhuis, dan zal een gast tijdens zijn verblijf in die woning overlijden; komt ze uit het gedeelte van het huis, waar de huisheer slaapt, dan zal een der huisgenooten sterven. Men geeft ook acht op het kraken (*keket*) van den vloer. Gaat dit gekraak van achter naar voren, dan zal een gast sterven; in omgekeerde richting een bewoner van het huis.

Bij de mian Sea-sea wordt uitsluitend op de droomen gelet, die men gedurende die 8 dagen heeft. Droomt men in dien tijd in het geheel niet, dan is dit een heel gunstig teeken: de huisgenooten zullen dan een lang leven hebben. Niets goeds belovend is, als men droomt van bijen, van op de gong slaan, van watervloed, van brand. In zoo'n geval wordt een priester geroepen; deze bespreekt water, en daarmee wordt de gansche woning besprenkeld. Droomen, waarin men vecht en overwint, waarin men zich in het bezit ziet van veel kippen en dergelijke, worden voor gunstige voorteekens gehouden.

Na verloop van 1 of 8 dagen wordt een feestje gemaakt (*batong*), waarop ook gasten worden uitgenoodigd. In het O. is het een echtpaar op leeftijd, dat het eerst als gasten de woning moet betreden, opdat de huisbewoners ook oud zullen worden. Op dit feestje worden de huisgoden naar de nieuwe woning overgebracht. Dit geschiedt alleen door het offerbord, waarop nu en dan sirihpinang voor den voornaamsten huisgeest, Pilogot, die in den middenpaal woont, wordt gelegd, over te dragen, en het bij den middenpaal van de nieuwe woning te plaatsen. Men legt er sirihpinang op en verzoekt den geest zijn intrek in de nieuwe woning te nemen. De twee stukken hout, die bij den voet van de trap geplant zijn, en waar de beschermgeest van het huis, Balani, gedacht wordt te wonen, worden uitgetrokken, en bij de trap van het nieuwe huis in den grond gestoken. Eerst wanneer Pilogot is overgedragen, mag in Boelagi, waar de huisheer alleen die eerste dagen in de nieuwe woning heeft doorgebracht, de huisvrouw met haar gezin daarin trekken. Van het bloed der hoenders, die bij dit inwijdingsfeestje worden geslacht, wordt wat op den hoofdpaal, waar Pilogot woont, gestreken.

Wat de inrichting der woning in den ouden tijd betreft, was er tusschen Oost en West nogal veel verschil. Oude huizen treft men nergens meer aan; ze zijn nu alle van het bekende Molukken- of Minahassa-model. Enkele mijner zegslieden waren echter zoo vriendelijk een model van de oude woning voor mij te maken. De beide modellen kwamen hierin overeen, dat ze geheel door een wand zijn omringd. De verschillen waren, dat de huizen der mian B. kleiner waren dan die der mian S. De eerste waren

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

drie vadem lang, en drie vadem min 1 el breed; de laatste 5 vadem lang, en 5 vadem min 1 el breed. Het huis mocht niet even lang als breed zijn, want dan zou er altijd ziekte heerschen. De breedte moest een el (soms een armslengte) korter zijn, opdat de huisbewoners altijd naar geluk en voorspoed zouden „reiken". Verder hadden de huizen der mian Banggai minder palen, gewoonlijk negen, terwijl die der mian Sea-sea er vele hadden. Deze palen waren niet hoog, van 1 tot 1,5 meter boven den grond, en daar de wand ongeveer even hoog was, kon een persoon van gemiddelde lengte, buiten staande, met de hand den dakrand bereiken.

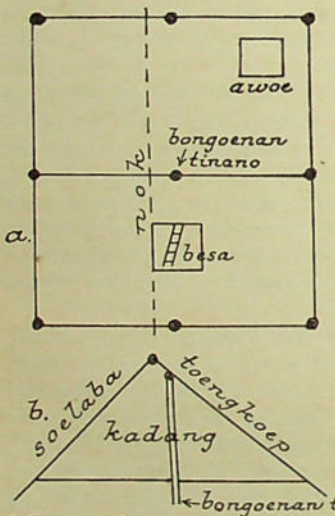

Woning der mian Banggai.
a. Plattegrond
b. Dakconstructie

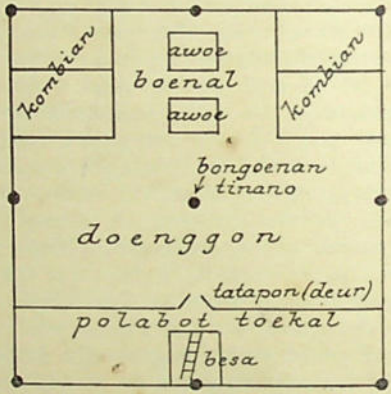

Plattegrond van een voormalige woning der mian Sea-sea.

Dan bestond er nog een verschil in het aanbrengen van de nok. Bij de mian Banggai was deze niet in het midden van het huis, maar reikte over de nokpalen heen. Men wist mij niet te zeggen waarom men zoo deed; vermoedelijk om den middenpaal beter te kunnen beschermen tegen regen. Gewoonlijk gaat een dak het eerst bij de nok lekken; niet alleen dat deze het meest van weer en wind te lijden heeft, maar bij het op stok gaan der hoenders kiezen ze het liefst hun plaats op de nok van het dak. Nu is een van de dingen waarom de huisgod Pilogot boos wordt, als de middenpaal waarin hij woont, nat regent; dan maakt hij alle bewoners van het huis ziek. Daarom moet men er voor waken dat zoo iets niet gebeurt.

Zooals gezegd is, kwam men langs de trap door een gat in den vloer in huis. Bij de mian Banggai kwam men in een ruimte, die de heele

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

oppervlakte van den vloer besloeg. Deze ruimte werd in den avond door het ophangen van lappen foeja en matten in hokjes verdeeld. In den NO. hoek bevond zich de haard, en het huisraad was neergelegd op rekken, die boven den wand waren aangebracht. In de huizen der mian Sea-sea was de trap dichter bij den zuidelijken wand geplaatst. De ruimte links en rechts van de trap heet *polabot toekal* „om de trap te ontvangen"; in deze ruimte konden de gasten verblijven; ze was van het overige deel van het huis afgescheiden door een wand, waarin een overeindstaande deur, *tatapon* genaamd. De bewoner van het huis moest dus altijd door twee deuren. De ruimte erachter is de *doenggon*; hier verbleven de huisgenooten overdag; hier werd gewerkt, vergaderd en gegeten. In deze ruimte waarin de middenpaal stond, werden ook de godsdienstige plechtigheden verricht. In het achterste deel van het huis eindelijk is een breede gang (*boenal*), aan welker einde zich de haard of de haarden bevinden, terwijl aan weerskanten eenige slaaphokjes (*kombian*) zijn aangebracht. Is er geen slaapruimte genoeg, dan wordt wel eens een kamertje buiten aan het huis gebouwd; dit heet *labo*.

Huisdieren.

Van de huisdieren worde hier alleen iets gezegd van de kat (*sasa* B, *sondi* S). Over het geheel wordt de kat met onderscheiding behandeld. Er bestaat door den heelen archipel een verhaal, dat men eens op de hoofdplaats Banggai een kat als vorst heeft aangesteld, omdat er geen mensch meer was, die daarvoor in aanmerking kwam (zie mijn artikel in het Koloniaal Tijdschrift „De vorsten van Banggai").

Alleen bij de mian Sea-sea vond ik een verhaal hoe de kat zou zijn ontstaan. Zooals alles uit den voortijd bij deze menschen, is het op den berg Tokolong gebeurd. Daar begaf een ouderpaar zich naar Bokan en het zou bijtijds terugkeeren om thuis een offerfeest (*batong*) te vieren. Man en vrouw lieten zich echter vergeefs wachten, zoodat de kinderen boos werden en den hond, die vastgebonden was om als offer voor de huisgoden te dienen, loslieten. Hierover was Tememeno, de Hemelheer, weer verstoord, en deze veranderde den hond in een kat.

Men mag nooit spreken van een kat „koopen", want dan zou het dier spoedig doodgaan; men zegt een kat „leenen", *monsabol*. Gewoonlijk geeft men er geen prijs voor, maar als de eigenaar voor het afstaan van zijn kat er iets voor eischt, mag het nimmer geld wezen; veelal geeft men een hoen. Doodt men een kat zonder dat zij zich des doods schuldig heeft gemaakt, dan zendt de Hemelheer een zijner geesten om den moordenaar ziek te maken. Een doode kat wordt bij de mian Banggai begraven, bij de mian Sea-sea op een tak van een boom gelegd. Men zegt bij de laatsten, dat de meester van de katten den eigenaar ziek zou maken als hij het kreng begroef. Een kat in het water te werpen zou storm veroorzaken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Huisraad.

Zooals overal onder primitieve volken in Indië, vallen onder het huisraad der Banggaiers het eerst verschillende soorten van manden op. Daaronder het eerst de overal op Celebes gebruikte *bansoe* (Poso *baso*, eld. *basoeng*, *bantjoe* enz.), een mand in den vorm van een afgeknotten kegel, vervaardigd van sagobladscheede; ze wordt met banden over de schouders op den rug gedragen. Deze manden worden voornamelijk, zoo niet uitsluitend, door vrouwen gebruikt. Een andere mand, die op dezelfde wijze wordt gedragen, ook door mannen, heet *bois*; deze is van rotan gevlochten. Ze dient tevens als een soort van maat voor oebi-knollen: iets wordt verkocht voor zooveel *bois* oebi; de schatting bestond o. m. in zooveel *bois* oebi; boeten worden vaak op dezelfde wijze bepaald.

Dan heeft men de *kalamata*, een van rotan vervaardigde mand, die niet voor het vervoer wordt gebezigd. Voor huiselijk gebruik zijn daar kleinere manden van rotan gevlochten met groote mazen: de *salang*, rond, en de *pojoan*, zeskantig en grooter dan de *salang*. Wordt er iets ingelegd, dat door de mazen kan vallen, dan worden deze met bladeren belegd. Om zijn kleeren en andere bezittingen van waarde in op te bergen heeft men de *soemolang*; dit is een mand met deksel, waarvan het geraamte uit bamboelatjes bestaat, die bekleed zijn met het weefsel van den kokospalm.

De Banggaiers maken veel gebruik van de kalebas, *tagana* B, *takoe* S. Ze dienen hun als watervaten. Op sommige plaasten is moeielijk zoet water te krijgen. Men tracht dan op allerlei wijzen het regenwater op te vangen, o. m. dat wat langs de stammen van de kokospalmen vloeit; met aangebrachte gootjes wordt dit in de kalebassen geleid. Ik zag er bij van zeer groote afmeting, een halven meter hoog.

Pottenbakken.

Verder vormen de aarden kookpotten, *taboenan*, een belangrijk deel van den inventaris. De kunst van pottenbakken werd in twee streken beoefend: op het schiereiland Liang en in het Zuiden van het westelijk schiereiland. Het zijn dus mian Sea-sea die dit werk sedert menschenheugenis hebben verricht. Op Liang was het de landstreek Kindandal, en van hier trokken menschen naar Apal aan de zeekust, zoodat deze plaats ook voor haar potten in den Banggai-archipel bekend is. In het Westen concentreert deze industrie zich om den berg Tokolong. De Hemelheer Tememeno, die op dien berg woonde, formeerde de eerste menschen uit klei van het beekje Lolaa. De inwoners van Tombila waren bekende pottenbakkers, en toen dezen naar Osan paisoeno verhuisden, namen zij hun kennis daarheen mede. Tegenwoordig is het voornamelijk het dorp Tobokoe, 5 km boven Tatabaoe, vanwaar veel kookpotten komen. Ze worden naar alle streken van den Banggai-archipel ten verkoop gebracht; ook de Badjoreezen, die verschillende vestigingen aan deze kusten hebben (Bongganan, Kaloembatang, Liang, Banggai) zijn geregelde afnemers.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wanneer men klei gaat halen om potten te maken, legt men op de plek een offer (*sinolong*) van sirih-pinang voor den aardgeest neer. Als men dit niet deed, zou het leem zijn kleefvermogen verliezen. Wanneer er een doode in de buurt is, of er is pas overspel gepleegd, dan gaat men geen klei halen, want men zou er geen potten van kunnen maken. Op het kleiveld moet men geen gekheid maken, niet lachen, niet luid spreken en geen winden laten: dit alles heeft een nadeeligen invloed op het leem.

Zoowel mannen als vrouwen halen klei en maken er potten van. Thuisgekomen wordt de klei gekneed om er de steentjes uit te verwijderen; daarna samengestampt met rivierzand. Het vormen van den pot geschiedt op dezelfde wijze als de Indonesiër dit gewoonlijk doet: een klomp klei wordt eerst met de handen tot een ruwen pot met dikken wand gevormd door er de duimen in en tevens naar buiten te drukken, terwijl de vingers aan den buitenkant den vorm regelen. Daarna wordt met de linkerhand een ronden steen in den buik van den pot gebracht, terwijl men den pot aan den buitenkant met een plak beklopt, waardoor de wand dun wordt. De pot die op een plankje op den grond rust, wordt bij elken slag een weinig omgedraaid; om dit draaien gemakkelijker te maken, wordt de plank steeds vochtig gehouden. Onder het maken mag niemand anders de pot aanraken, anders zou het voorwerp bij het drogen of bakken barsten.

Voor het bakken der potten mag allerlei hout gebruikt worden; men legt 5 lagen gekloofde stukken, de een kruiselings op de ander op elkaar. Hierop wordt een vloertje gemaakt om den gloed tegen te houden, en te doen uitstralen op de binnen en er om heen geplaatste potten. Als deze na het branden half bruin half zwart zijn, is dit geen goed teeken: dan zal er spoedig een doode zijn in de familie. Als er onder het bakken meer barsten dan gewoonlijk het geval is, zullen er sterfgevallen plaats hebben.

Groote potten werden vroeger voor 1 *masanal* (een soort bord) of voor 1 hoen verkocht. Kleinere, twee voor 1 bord. Tegenwoordig vraagt men voor alles geld. Als men een pot gekocht heeft, en deze breekt bij de eerste maal, dat men hem te vuur zet, dan mag men van den verkooper een nieuwe eischen. Om hem sterk te maken, zoodat men hem lang zal kunnen gebruiken, laat men den pot eerst een poos op het droogrek boven den haard staan; dan bakt men hem over, en terwijl hij nog gloeiend is, bestrijkt men hem met damarhars. Als men hem dan voor de eerste maal zal gebruiken, en er water in doet om dit aan de kook te brengen spreekt men den pot toe: „Zeg, pot, eerst als de slijpsteen van je baas breekt, breek jij; eerst als mijn hoofd breekt, breek jij". De pot wordt nooit schoongemaakt, men reinigt hem alleen door er water in aan den kook te brengen, en dit daarna weg te werpen.

De kokosdop, die als deksel op den pot gezet wordt, heet *sangol*; het is niet als bij andere volken verboden uit dit deksel te eten.

Als een kookpot breekt zonder dat er eenige aanleiding toe is, zegt men, dat de ziel (*mokooe*) van een overledene erop getrapt heeft. Men

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gelooft, dat er dan spoedig iemand in dat huis zal sterven. Het eenige om dit af te wenden is, dat men den huisgeest, Pilogot, een offer brengt (*kinoloboki*) en hem vraagt dit dreigende onheil af te wenden.

Foejakloppen, weven, kleeding.

Zooals te verwachten was, werd in den ouden tijd alleen geklopte boomschors als kleedingstof gebruikt. Men beweert, dat foeja nergens meer voorkomt op den archipel; ik heb ze ook nergens zien gebruiken. Twintig jaar geleden, vertelt men, werd nog foeja geklopt. Dit heet *toetoe'*, een in veel Indonesische talen voorkomend woord, dat „stampen" beteekent. Bij de mian Banggai was de klopper (*potoetoe'* of *talas*) een krom stuk hout, dat veel van een hamer had. In geen van de plaatsen die ik heb bezocht, was zoo'n werktuig te vinden, maar een mijner zegslieden maakte er een model van. Men maakte hem van heel hard hout; diezelfde man vertelde, dat er ook waren, die van ijzer waren gesmeed. Op het kopvlak werden geen kerven aangebracht; de klopster (het waren steeds vrouwen, die dit werk deden) mochten de schors niet hard slaan, anders zou ze splijten.

Bij de mian Sea-sea schijnt niet anders gebruikt te zijn dan een ronde houten knots, die op Midden-Celebes alleen gebruikt wordt voor de eerste ruwe bewerking van de schors. De foeja van deze menschen moet dus wel onvoldoende bewerkt zijn.

Ook de klopplank verschilde bij de beide volksdeelen. De mian Banggai deden het op een platten min of meer ronden steen, die op een plank werd gelegd; deze steen werd onder het kloppen telkens onder de lap verder geschoven. Bij de mian Sea-sea deed men het op een slijpsteen. In Kindandal was het een blok hout; op het eiland Banggai (te Gonggong) een plank van circa 1 el lengte. Die steen of plank heet *batoetoekan*. De werkster zat vóór de plank. Meestal deed men het in huis; deze arbeid maakte niet veel gerucht. De namen der boomen, waarvan de schors voor kleedingstof gebruikt wordt, waren in elke streek verschillend; maar het is mogelijk, dat met enkele namen dezelfde boom bedoeld wordt: *daloean*, *tolo* (mian Banggai); *aoe*(*kaoe*)*boeta* (mian Sea-sea); *kokini*, een soort Rhizophora, die van het zeestrand wordt gehaald (Kindandal), *linggoeso* (Gonggong, eil. Banggai). Laatstgenoemde boom wordt ook geplant en heeft na 2,5 à 3 jaar de vereischte dikte, ongeveer 2 dm. doorsnee, bereikt.

De boomen, welker schors men wilde gebruiken, werden in stukken van 1 vadem lengte gehakt; de buitenbast werd eraf geschild, waarna de binnenbast zacht beklopt werd tot ze van het hout losliet; dan maakte men er overlangs een snede in, en nam de lap eraf. Soms werd het stuk schors dadelijk beklopt, terwijl de stof vochtig gehouden werd door haar telkens met water te besprenkelen (mian Banggai); elders werd de schors afgewasschen en liet men ze van 2 tot 5 dagen in het water rotten. De

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geklopte lappen waren zelden breeder dan 80 cm. Te Gonggong (eil. Banggai) werden de lappen in de lengte op elkaar gevouwen, waardoor de stof dunner kon worden uitgeklopt, zooals men beweerde. Als de lappen gereed waren, werden ze gedroogd, en daarna soepel gemaakt door ze tusschen de handen te frommelen.

Als er een doode in de buurt was, werd niet geklopt: de foeja zou dan onder het werk splijten. Bij de mian Sea-sea klopte men overdag, bij de mian Banggai bij het invallen van de duisternis; men zei dit te doen, omdat, wanneer een bezoeker in een huis komt, waarin foeja geklopt wordt, hij leelijke wonden (*tamoe*) zal krijgen; om dit te voorkomen deed men het met donker, wanneer geen menschen meer te verwachten waren (men bedenke dat de woningen steeds op eenigen, soms grooten afstand van elkaar stonden).

Ik was zeer verbaasd, in Boelagi (Lolantang) komende, te vernemen dat men daar vroeger katoen geweven had. Dit bericht werd bevestigd door lieden uit andere distrikten, die zeiden te hebben gehoord, dat vroeger in de genoemde streek werd geweven, en dat men van elders daar lappen katoen ging koopen. Hoe de mian Sea-sea aan deze kunst gekomen waren, wist men niet meer te zeggen. We weten dat in den ouden tijd te Lolantang een lid van het Banggaische vorstenhuis kwam wonen. Ofschoon men op het eiland Banggai zelf het weven nimmer heeft beoefend, zal de invoering van deze kunst in het Boelagische toch vermoedelijk in verband staan met de komst van den vreemdeling te Lolantang. Diep doorgedrongen tot het volk is het weven niet. Volgens de mededeelingen waren het ook maar grove doeken, die deze mian Sea-sea maakten. Het verwondert ons daarom niet, dat deze nijverheid geheel te loor is gegaan, toen Chineesche en Boegineesche handelaren het land met hun goedkoope katoentjes overstroomden. Mijn pogingen om een weeftoestel en een spinnewiel te zien te krijgen waren vergeefs; nergens was er nog een te vinden. Men plantte indertijd veel katoen (*kapos*) aan; nu niet meer.

Het weven heet *tonoen* (*tenoen*, het algemeen in Indië gebruikelijke woord voor dit werk). Het spinnewiel draagt den naam van *gantalaang*, Boeg. *ganra*. De spoel, waarop het garen gewonden wordt, heet *samat* (dit beteekent ook: priem, els, inheemsche naald), en de koker, waarin deze gestoken wordt, is de *tolopong*, Boeg. *taropong*, ook verrekijker (de spoel heet in het Boeg. echter *ana taropong*). De beide stukken hout, waarover de draden van het weefgetouw loopen, heeten *padapi* (vóór den buik) en *papaak* (aan het einde van het getouw). Het ruggestuk, waarmee de schering gespannen wordt, heet *bobongkoean* (*bongkoe*, *bongkok*, *bengkok*, „gebogen, krom"); de kam waar de scheringdraden door loopen is de *sisil* (Mal. *sisir* „kam"); de bamboe lat, die tusschen de draden gestoken wordt om boven- en benedendraden te scheiden, is de *papandong*; het zwaard waarmee de inslagdraden aangeslagen worden is de *kokobit*. De schering heet *pongoloeli*, de inslag *pongontoki*. Een vergelijking van deze woorden

met de Boegineesche benamingen voor de onderdeelen van het weeftoestel doet dadelijk zien, dat ze te veel verschillen, dan dat van een rechtstreeksche invoering van de weefkunst door Boegineezen sprake zou kunnen zijn.

Stukken van dit zelfgeweven katoen heb ik niet kunnen opsporen. Zooals ik reeds zeide, moet de draad heel grof, en het weefsel heel los zijn geweest. De lappen, die men weefde, waren 3 span breed en 1 of 2 vadem lang. Zulk een baan heet *sape*. Een van 1 vadem was voldoende voor een saroeng van een meisje, voor een vrouwenrok werden twee van deze banen aan elkaar geregen. Baadjes werden er ook van gemaakt op dezelfde wijze als men dit deed van foeja, zooals we straks zullen zien, maar ze werden weinig gebruikt. Wilden de vrouwen de borsten bedekken, dan werd de sarong er boven over dichtgemaakt (*batatandak* B; *tatandak* is „hoog"; *bakaikobot* S). De eenige kleur waarmee het katoen wel eens geverfd werd, was indigo, die hier *popolok* heet; deze plant werd geculti-veerd. Men legde de bladeren in water, en daarin bleef het katoen vier dagen gedompeld liggen, waarna ze donker gekleurd was. Eén baan (*sape*) katoen werd verkocht voor 1 geit. Zooals al gezegd is, is er geen spoor meer van deze nijverheid te vinden.

Foeja heet *bakan*; een lap ervan wikkelen de vrouwen om het middel, en daarom heet de vrouwenrok ook *bakan*. Op dezelfde wijze noemt men tegenwoordig een vrouwensarong *toik*, een woord dat ook katoen in het algemeen aanduidt. De mannen gebruikten een lendengordel (*denget* B, *sikait* S, ook *oewak*; speciaal in Boelagi zegt men *kakai*); het voor- en het achtereind van een reep foeja werden door een koord getrokken, dat de mannen om het midden hadden bevestigd; dit koord heet *bobotan*; eerst werd het van boombastvezels gedraaid, later van garen gevlochten.

Andere kleedingstukken werden oorspronkelijk niet van foeja gemaakt, zoo beweerde men overal: baadjes en hoofddoeken zijn van later tijd. De eerste, *kateno*, bestonden uit een lap, waarin middenin een gat was gesneden, waardoor het hoofd werd gestoken, zoodat de eene helft over de borst, de andere over den rug viel; onder de armen werden de randen aan elkaar geregen. Dit deed men met een bamboe priem, *samat* geheeten; daarmee werden gaten in de stof gestoken, waardoor dan een draad van boomschorsvezels werd gehaald. Alleen vrouwen gebruikten zulke baadjes en dan nog spaarzaam. De baadjes van katoen, die tegenwoordig door vrouwen worden gedragen, heeten *bokoekoen* B, *kalambi* S.

Oorspronkelijk droegen zoowel mannen als vrouwen het hoofdhaar loshangend. Onder de mian Sea-sea heb ik dit nog gezien[1]). Op den duur legden de vrouwen een knoop in het lange haar (*poeoet*), en de mannen wenden zich aan het lange haar in een doek, *toeala*, samen te binden. Dekens, beweert men, zijn nimmer van foeja gemaakt; had men

1) De kam waarmee het vaak sterk golvende haar gekamd wordt heet *batoeèo*. Deze is geheel uit hout gesneden en zeer grof. De ingevoerde kam heet *sidoe*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het koud, dan dekte men zich met matten toe. Toch hebben de Banggaiers een eigen woord voor „deken": *woelos*; misschien dat oorspronkelijk iets anders hiermee is aangeduid. Matjes vlecht men van pandanbladeren, *balajon*, en zoo worden ook de daarvan gemaakte matjes genoemd. Een pandan-soort met grovere bladeren heet *balajon paisoe* „water-pandan".

Tot de uitrusting van den Banggaier behoort nog een matje, dat als regenscherm wordt gebruikt; het is ook van pandan-bladeren gemaakt en heet *tindoeng*; het wordt als een dakje boven het hoofd gehouden als het regent, en 's nachts legt men er zich op te slapen, wanneer men elders overnacht. Verder heeft ieder volwassen mensch een *kaloepea* bij zich; dit is een van rotan gevlochten taschje, dat aan een koord over den schouder wordt gedragen; daarin voert men alles met zich mede, wat noodig is voor een sirih-pruim, en kleine instrumenten en medicijnen, die men kan noodig hebben.

Onder de versierselen verdienen de schelpen armbanden, *boeso*, het eerst genoemd te worden; fijnere worden door vrouwen, zwaardere door mannen om de polsen gedragen. Ze worden van de Badjoreezen gekocht, vroeger voor 1 hoen 't stuk. De schelp wordt eerst plat geslepen, en daarna wordt er een gat in geboord met de inheemsche boor, die hier *oendangan* heet; het werk is meer een uitslijpen van de schelp door middel van zand, dat door een heen en weer draaiende bamboe erover wordt gewreven. Vroeger werden deze armringen veel algemeener gedragen dan tegenwoordig. In het Westen worden ook oorringen van schelp gedragen, die *koemeta* heeten.

Verder gebruiken vrouwen en meisjes halskettingen van kralen, *inoon*; in plaats van kralen bezigt men de vruchtjes van twee gewassen, die op den akker worden geplant, *indale* (Poso: *kalide*) en *poepoetoel*; de vruchtjes van de laatste zijn zwart, die van de eerste grijs.

Kopergieten.

Onder de sieraden, die ik zag, waren er vele van koper. Zoo droegen enkele vrouwen oorknoppen van hout, maar er waren er ook, die ze van koper hadden; deze oorknoppen heeten *soembang*; het zijn schijven, met een groeve in den rand; ze worden in het gat, dat in de oorlel is gemaakt, en dat door rekken een grooten omvang heeft gekregen, gewrongen, waarna het vleesch zich om de schijf in de gleuf sluit. Ik zag ook koperen armbanden, *togas* B, *koelaloek* S; koperen enkelringen, *bebeet*; koperen vingerringen, *sosoloet*. Wanneer ik vroeg vanwaar men deze koperen sieraden had, werd mij steeds Kindandal[1]) als het oord van herkomst genoemd.

Toen ik in deze streek kwam, heb ik mij van deze nijverheid op de

1) *Kindandal* beteekent „kaal, zonder eenige vegetatie" van den grond. *Kindandalon* is een plek waar niets groeit, een kale plek gronds.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hoogte gesteld. Men was alleszins bereid om mij in te lichten; men stond mij zelfs een kroesje af, waarin het koper gesmolten wordt (dit is helaas bij een val gebroken), maar veel had men niet te vertellen. Zoo'n smeltkroes wordt gemaakt van fijngestooten potscherven; dit poeder wordt vermengd met de asch van verbrande Bambusa longinodes, met water aangelengd, en gekneed. De kroezen, die van deze specie zijn gemaakt, worden gedroogd, en daarna als gewone aarden potten gebakken.

De voorwerpen, die men van koper wil maken, worden eerst van was gevormd. Deze modellen worden met een laag klei omplakt, en daarna gebakken; door de hitte smelt de was, en vloeit weg uit een gat, dat in den vorm is gemaakt. Daarna wordt de leege vorm volgegoten met gesmolten koper. Hiervoor gebruikt men het koper van ingevoerde voorwerpen, vooral koperen borden en schalen en gebarsten gongs, die in kleine stukken worden geslagen. Ook op het eiland Banggai schijnen ter hoofdplaatse kopergieters te zijn geweest. misschien wel vreemdelingen.

Behalve allerlei versierselen als oorknoppen, arm-, enkel- en vingerringen, giet men ook stampertjes, *koedaan*, waarmee tandelooze menschen hun sirihpinang fijnstampen. Men beweert vroeger ook kleine gongs, sirihdoozen en borden van koper te hebben gegoten; maar dit moet worden betwijfeld.

Kindandal is een merkwaardige streek ten opzichte van de industrie, want men is hier ook bedreven in het ijzersmeden. Volgens de overlevering zijn kopergieten en ijzersmeden tegelijk in het land gekomen. In de streek ten N. van den berg Tokolong op West-Peling (Tombila en Osan paisoeno) wordt ook ijzer gesmeed. Hier gaan dus pottenbakken en smeden samen; in Kindandal kent men naast deze twee nog het kopergieten. Merkwaardig is, dat deze takken van nijverheid onder de mian Sea-sea worden gevonden, en niet onder de mian Banggai, die veel meer dan eerstgenoemden met de buitenwereld in aanraking zijn geweest.

IJzersmeden.

De kennis van het ijzersmeden wordt teruggevoerd tot een legendarischen vorst, Kadoepang geheeten. Een mythisch menschenpaar te Bongganan kreeg 6 zoons en 1 dochter; deze kinderen verspreidden zich over de aarde, en werden de stamvaders van de vorsten der landen waar ze kwamen, een verhaal, dat ook overal op Celebes wordt gevonden. Een van de zoons zou Kadoepang zijn, die in het Zuiden van het schiereiland woonde en regeerde. Hij had 8 zoons, van wie één een beroemd voorvechter was; hij droeg den naam van Mata timbali „aan beide zijden oogen", omdat hij ook een paar oogen in 't achterhoofd had. Deze dappere man werd op last van den toenmaligen radja van Banggai gedood, waarop Kadoepang den strijd met zijn heer aanbond, en dezen geen schatting meer wilde opbrengen (zie mijn bovengenoemd artikel „De vorsten van Banggai").

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Deze Kadoepang nu leerde volgens de overlevering het ijzersmeden van de To Moiki, een clan van den Mori-stam. Sommigen zeggen, dat hij zijn leermeester in het smeden ter hoofdplaatse Banggai ontmoette, in den tijd toen daar To Moiki gekomen waren om werk te zoeken. Anderen zeggen, dat Kadoepang een reis naar Moiki deed, en de kunst bij zijn bezoek aan dat land leerde. Hij bracht vandaar ook een steenen aanbeeld, *tandasan*, mee. Anderen vertellen dit weer anders: Hij bracht niets mee van Moiki, alleen zijn kennis van het smeden. Eens nu zou hij gaan jagen. Den nacht te voren droomde hij, dat een vrouw tot hem kwam, die sprak: „Als ge mij goedgezind zijt, zal ik je dingen toonen, die van groot nut voor je zijn". Den volgenden morgen ging hij ter jacht. Hij had allang rondgedwaald zonder eenig succes te behalen; bovendien kreeg hij grooten dorst en er was nergens water te vinden. Opeens echter begon een zijner honden in den grond te graven; Kadoepang sprak: „Als daar water is, dan kome het te voorschijn". Hij stak toen met zijn speer in den grond, en dadelijk spoot er water uit op. Dit is de rivier Balajon, die een eind ten N. van de distriktshoofdplaats Liang in zee valt. Op de plek, waar de hond gegraven had, vond Kadoepang het steenen aanbeeld en eenige stukken ijzer; dit was voor den vorst de aanleiding om zijn kunst in praktijk te brengen.

Het aanbeeld wordt tot op den huidigen dag als heilig voorwerp, *balakat*, te Basosol bewaard; men vraagt er hulp en zegen aan. Iemand, die het voorwerp gezien had, vertelde mij, dat het niet van steen, maar van ijzer is: 4 vingers breed aan het oppervlak en 3 aan het benedeneind, en een span lang. Het is in een blok hout gezet, en wordt in een huis bewaard. Men brengt er offers aan om van een ziekte te genezen; als een besmettelijke ziekte in aantocht is, richt men er een offerfeest voor aan. Voor den *balakat* of zegenenden geest staat boven in de smederij een offerbord naast den blaasbalg, waarop nu en dan een offer (*sinolong*) van sirih-pinang wordt gelegd.

Het benoodigde ijzer werd aanvankelijk van Moiki gehaald; sedert Chineesche handelaars ijzer in hun toko's te koop aanbieden, koopt men het daar.

Alleen menschen van Kindandal mogen smeden worden. Leert iemand uit een andere streek deze kunst, dan gelooft men dat hij niet lang zal leven door de magische kracht van het ijzer. Men vindt nu smeden op vele plaatsen over den archipel verspreid. In de dorpen Gangsal op Oost-Peling en in Gonggong op 't eiland Banggai vroeg ik den smid vanwaar hij afkomstig was, en beiden antwoordden: Van Kindandal. Op de eene of andere wijze is de kunst van ijzersmeden ook op het Westelijk schiereiland van Peling bekend geworden, zoodat o. a. in Osan paisoeno smederijen worden gevonden. De inwoners van laatstgenoemde plaats hebben een schuwen aard, en dit zal wel de reden zijn, waarom weinigen van hen uitzwermen.

De smid heet *pandoi* (Mal. *pandai* „bedreven, vaardig"). Als een jong-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

mensch smid wil worden, sluit hij zich bij een meester aan; hij bedient den blaasbalg, kijkt toe, probeert nu en dan zelf iets te doen. Het loon bestaat meestal in een *botoetoe*, een varken waarvan de buik met de vingers van beide handen omspannen kan worden. Boven hebben wij gezien dat met zoo'n *botoetoe* het recht gekocht werd om op eens anders land een akker aan te leggen. De waarde van vele dingen werd met 1 *botoetoe* weergegeven; zoo was de waarde van een hakmes 1 *botoetoe*; voor een varken van deze grootte kon men 5 hoenders krijgen.

Wanneer de leerling eenige bedrevenheid in het smeden had gekregen, en zijn meester het werk verlicht, geeft deze hem nu en dan iets van het loon, dat de menschen hem brengen voor het omsmeden hunner werktuigen: borden, hoenders, oebi, katoen. Men is hier niet gewend den smid te beloonen door één of meer dagen op zijn akker te gaan werken.

Is de leerling zoo ver dat hij zelfstandig kan werken, dan neemt hij afscheid van zijn meester. Dit gaat met eenige feestelijkheid gepaard, want de leerling slacht dan 3 hoenders, waarvan het bloed op alle werktuigen wordt gestreken, opdat ze den vertrekkende niet ziek zullen maken. Ook wordt een hoen geofferd aan den *balakat*, het aanbeeld van Kadoepang, en de kandidaat-smid vraagt hem om zijn zegen. Wordt een smid ziek, dan slacht hij een hond, en hij spreekt daarbij: „Als gij, *balakat*, mij hebt aangeraakt, neem dan dezen hond en houdt er mee op mij ziek te maken". Bij het vertrek schenkt de leerling zijn meester een koperen schaal, of de waarde daarvan aan hoenders.

De smidse heet *bonoea* (huis) *toetoekan* (*toetoe'* „stampen", hier smeden). De smederijen, die ik gezien heb, waren alle vieze hutjes, waaraan niet veel werk besteed was: een dakje op vier palen, circa 3 bij 3 meter groot. Het is wel geoorloofd voor een korten tijd onder de woning te smeden, maar niet voor langen tijd, want dan zouden de bewoners van het huis door de magische kracht van het metaal ziek worden. Elk jaar of om de 2 jaar wordt een feest in de smederij gevierd, het *batong toetoekan*, waarbij een priester te pas komt, die den priesterdans (*osoelen*) in het gebouwtje uitvoert.

Ook wanneer een reizende smid van een tocht is teruggekeerd en goede zaken heeft gemaakt, of wanneer weinig menschen tot den smid komen met werk, zoodat hij geringe verdiensten heeft, richt de smid een klein feestje in zijn smederij aan. Dan brengt hij al zijn werktuigen te zamen, en slacht een hoen, waarvan hij het bloed op zijn instrumenten laat druppelen. In enkele smidsen worden van hout gemaakte werktuigen opgehangen. Dit doet aanstonds denken aan de gewoonte der Posoërs, die van alles wat ze gewoon zijn te smeden, een model van hout in de smidse ophangen; dit is „de geest der smederij", die moet zorgen, dat het ijzer niet onsmeedbaar wordt (vermoedelijk oorspronkelijk een offer van werktuigen aan de dooden, opdat ze de ware instrumenten van ijzer ongemoeid zullen laten). Deze beteekenis hebben de modellen van hout in Kindandal niet. Men heeft mij ten minste herhaaldelijk verzekerd, dat het modellen zijn van messen, die de menschen hadden gebracht, opdat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de smid zou kunnen zien in welken vorm ze wenschten, dat hun hakmes zou worden gesmeed.

De blaasbalg (*boesa'an*) bestaat uit twee kokers van den „echten" bamboe (*lamajoe*). Elke koker bestaat uit 1 geleding bamboe; kokers van hout komen hier niet voor. De zuigers heeten *pando-pandong*: een rond plankje, waaraan een lange stok of bamboe, de zuigerstang, bevestigd is; in den rand van het plankje zijn gaatjes gebrand, waarin veeren zijn vastgemaakt; deze veeren leggen zich neer bij het ophalen van den zuiger, maar bij het neerlaten richten ze zich op, zoodat ze de ruimte tusschen het plankje en den wand van den koker afsluiten.

De kokers rusten op een dik stuk hout, waarin onder elken koker een gat is geboord, waarin aan den buitenkant een buisje van Bambusa longinodes past; deze buisjes (*boesa'an lasono* „de penis van den blaasbalg") loopen naar elkaar toe, en monden uit in een steenen pijp (*songano*), over welks uiteinde de houtskool wordt opgehoopt, waarin het vuur wordt aangeblazen. Een oven van 2 of 4 overeindstaande platte steenen, zooals de Toradja's die hebben, kent men hier niet. De hamer heet *potoetoe*, de tang van ijzer *pakamot*, het koelvat *basopoean*, het aanbeeld *tandasan*.

De voorwerpen, die men in staat is te smeden zijn hakmessen (*bakoko* B, *boloeng* S); 5 van deze messen werden vroeger voor 1 koperen schaal (*doelang*) verkocht; zwaarden waren duurder: 1, 2 of meer koperen sirihdoozen (*saoeba*) 't stuk; speerpunten, zoowel voor het verdedigingswapen als voor jacht- en vischsperen (*kalait*, *sosoat*).

Er zijn ook tijden dat er niet gesmeed mag worden. Dit verbod geldt voor het heele dorp en de heele streek, als er een besmettelijke ziekte heerscht. Is er iemand in huis ernstig ziek, dan mogen alleen de huisgenooten van den kranke niet smeden. Voor priesters is het niet verboden ijzer te smeden, maar toen ik in Kindandal was. vertelde men, dat geen enkele priester hieraan deed. Is er een doode in de buurt, dan mag men wel smeden, maar dan moet men vooraf den blaasbalg toespreken: „N. N. is gestorven, maar laat mij daarvan geen kwade gevolgen ondervinden". De ervaring dezer smeden heeft hen geleerd, dat het beter is niet midden op den dag ijzer te smeden, want dan kan het niet hard worden, als het afgekoeld is, zeggen zij.

Een ervaren smid vertelde mij, dat het ijzer zijn *pakana* „voorwetenschap" heeft; wanneer de smid of een zijner naaste verwanten bij een vrouw geweest is, met wie hij niet gehuwd is, dan smelt het ijzer bij het verhitten weg. Als het weet, dat er iemand in de familie zal sterven, dan laten twee stukken ijzer zich niet aaneen smeden. Als de smid met zijn echtgenoote, ouders of schoonouders twist heeft gehad, dan is het ijzer onder zijn handen onhandelbaar. Of dit kan ook een gevolg zijn van de omstandigheid, dat het ijzer afkomstig is van werktuigen, die aan dooden zijn meegegeven. Dan spreekt de smid zijn blaasbalg toe: „Je wilt geen ijzer, dat aan de dooden heeft toebehoord; ik wil het wèl; wil het ook (neem er genoegen mee), dan zal ik je een hoen geven".

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ieder gesmeed voorwerp heeft zijn eigenschap: er zijn messen, die den eigenaar voordeel, er zijn er die hem nadeel bezorgen; er zijn er, die de neiging hebben hun eigenaar te verwonden, er zijn er die dit anderen doen. Als men een hakmes heeft gekocht of laten smeden, en dit verwondt den eigenaar den eerste den besten keer, dat hij er mee hakt, dan moet hij het niet meer gebruiken. Van zulke messen slaat men wel eens een stukje af, in de overtuiging, dat met dit stukje ook de kwade eigenschap is weggedaan, of men laat het mes oversmeden.

Zoo heeft ook elk zwaard zijn eigenaardigheid; er zijn zwaarden, die den drager altijd geluk, er zijn er die hem steeds tegenslag geven. Als men dus een zwaard gekocht heeft, en men voelt zich na dien tijd niet wel, dan moet men het verkoopen. Of een zwaard „goed" is kan men nagaan door het te „meten" (*soekat*). Daartoe wordt een alang-alang-blad op de lengte van het zwaardlemmet gesneden. Dit deelt men in twee gelijke helften, en legt de eene helft op het lemmet, in de lengte van het zwaard, vanaf het punt waar dit in het handvat sluit. De andere helft van het blad wordt in stukjes gesneden, die even lang zijn als het lemmet breed is vlak boven het uiteinde van het blad, dat op het zwaard ligt. Deze reepjes blad worden op het lemmet gelegd in aansluiting aan het blad, dat er reeds op ligt: 2 stukjes naast elkaar worden gedekt met een stukje dwars gelegd, zooals de figuur aangeeft. Blijft er dan een reepje blad over, dan is het zwaard heel goed; houdt men echter twee reepjes over zonder een derde, dat er dwars overheen gelegd kan worden, dan is het een slecht zwaard. Valt de meting uit, zooals in de figuur staat aangegeven, dan is het niet uitgemaakt, of het goed dan slecht is. Ook uit de aderen in het metaal weet men op te maken of men met een goed dan wel met een minder goed wapen te maken heeft.

Wichelmethode bij een zwaard om te zien of dit goed is.

Wanneer een kind veel huilt en koorts heeft, zegt men dat dit door de kracht van het ijzer veroorzaakt wordt. De vader brengt dan een hoen naar de smederij, en slacht 'dit daar. Het bloed van den vogel strijkt hij op den blaasbalg en spreekt: „Breng geen onheil over mij, en maak mijn kind weer beter; dit hoen geef ik u". Ook wordt een zwaard, dat den eigenaar veel geluk heeft aangebracht, en dat hem nooit ziek heeft gemaakt, nadat hij het is gaan dragen, als geneesmiddel aangewend. Het wordt daartoe eerst met citroensap goed schoongemaakt; dan laat men er kokosolie langs druipen in den mond van den zieke.

Hoe men zich behielp, toen men nog geen ijzer kende, weet niemand meer. Dat speren werden gemaakt van den stam van aren- en sagopalm is nog bekend. Zelfs nu nog worden zulke dingen wel gebruikt.

(Wordt vervolgd).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

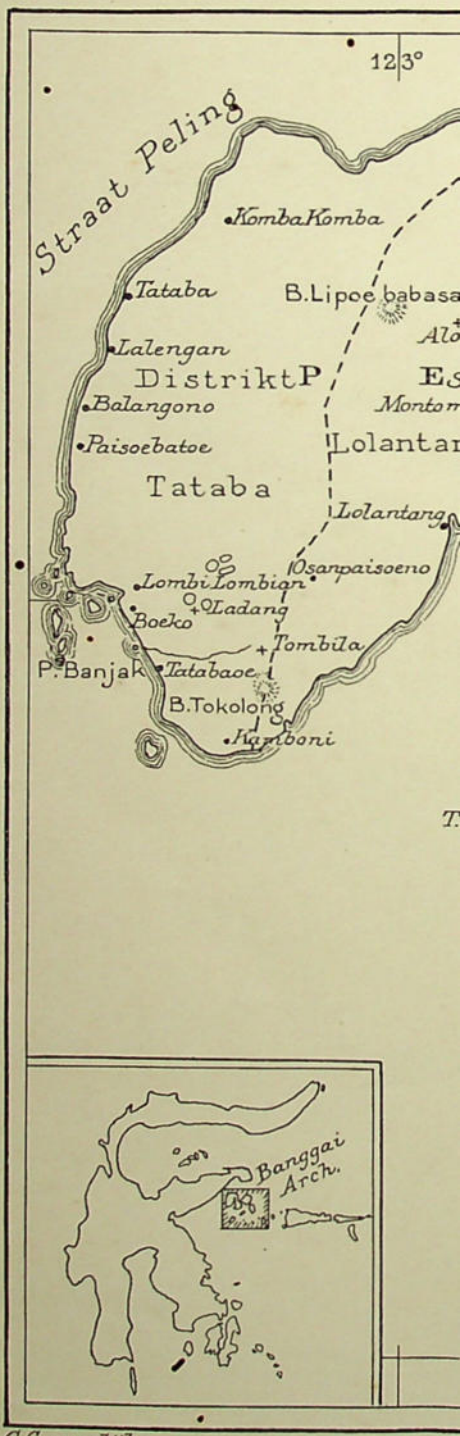

C. Craandijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

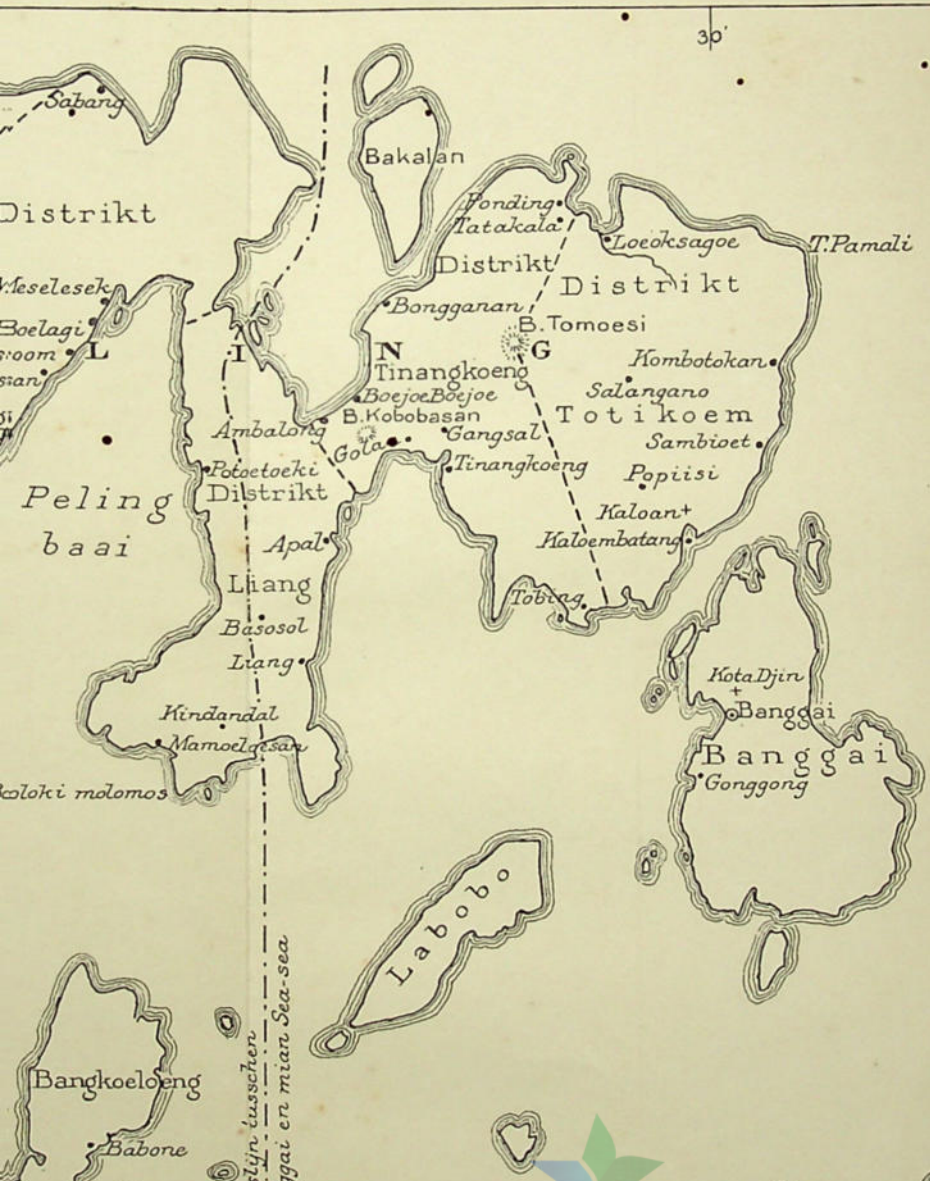

SCHETSKAAR
VAN DEN
BANGGAI-ARCH

Schaal : 1.500.000

De kustlijnen vo
de nieuwste zeeka

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXI 4196

DE BEWONERS VAN DEN BANGGAI-ARCHIPEL

DOOR

DR ALB. C. KRUYT

(*Met kaart* N°. II)[1])

(Slot)

Recht.

Als ik de menschen hoorde vertellen, hoe het onder hen toeging in den ouden tijd, kreeg ik sterk den indruk, dat ieder zijn eigen recht zocht, en dat niemands leven veilig was. De trap van het huis werd dan ook elken avond opgehaald. Men had Hoofden, die *tonggol* heetten, en een soort „oudsten", *langka-langkai*; maar dezen schijnen zich weinig met den loop der dingen bemoeid te hebben. Alleen als iemand zijn beklag kwam doen over een ander, mengde hij zich in de zaak. Zoo veel mogelijk was echter ieder zijn eigen rechter. Die Hoofden lijken mij uit de mededeelingen toe een soort van mandoers te zijn geweest, die in de eerste, en vaak eenige plaats hadden te zorgen, dat de schatting, die aan den vorst van Banggai moest worden opgebracht, bijeenkwam.

In mijn opstel „De vorsten van Banggai"[2]) heb ik medegedeeld, dat eenige grootere Hoofden, *basalo* of *sangadji* geheeten, op sommige plaatsen aan het zeestrand gevestigd waren; dezen hielden er een soort van hof op na met een aantal waardigheidsbekleeders, vermoedelijk in navolging van het hof ter hoofdplaatse. Maar deze Hoofden bemoeiden zich zelden met wat er in het binnenland gebeurde.

In deze omstandigheden was het juist goed, dat de menschen zoo ver uit elkaar ieder op zichzelf woonden. Door den weinigen omgang, dien men met elkaar had, ontstond niet zoo licht wrijving, die tot moord en doodslag aanleiding kon geven; daarom had men ook weinig behoefte aan Hoofden, die leiding gaven. Men had alleen met zijn eigen zaken te maken, en die berechtte men zelf. Oorlogen tusschen de bewoners van twee landstreken zijn volgens algemeen getuigenis nimmer voorgekomen. De aanleiding om iemand te dooden was het uitoefenen van de zwarte kunst en het maken van schulden; in weinige gevallen ook beleediging. Het dooden van heksen en gifmengers was in den ouden tijd aan de orde van den dag; ik heb daarover een en ander medegedeeld in mijn

---

1) Voor de kaart zie p. 88 van aflevering 1.

2) Koloniaal Tijdschrift, XX, 1931, p. 505.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

KON. BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.

opstel „De zwarte kunst op den Banggai-archipel en in Balantak" (Tijdschrift Kon. Bat. Gen.). Het dooden van zoo iemand leidde niet tot weerwraak, omdat de gedoode òf de algemeene verdenking op zich had geladen, òf het orakel hem duidelijk als schuldig had aangewezen. Ook het dooden van iemand om schulden was naar de algemeene meening een rechtmatige straf voor den schuldenaar, omdat eerst op alle mogelijke wijzen beproefd was de schuld door manen binnen te krijgen.

Wanneer de schuldeischer den schuldenaar herhaaldelijk gemaand heeft om zijn schuld te betalen, bedreigt hij hem met *mangalakon* (*ala* „nemen"). Hij komt dan met eenige makkers in het huis van den schuldenaar, en neemt alles van hem weg, wat deze in huis heeft. Verzet de man zich hiertegen, dan wordt hij gedood, en ieder vindt dit rechtvaardig. Heeft hij niets van waarde in huis, dan neemt de schuldeischer goederen van een meer vermogend familielid van den schuldenaar, en dan moet deze maar zien, hoe hij het loskrijgt van den ander. Het hangt dan van het gedrag van den schuldenaar af, wat er met hem gebeurt. Is hij dwars, en heeft hij veel praatjes, dan is het einde meestal, dat men hem uit den weg ruimt. Gewoonlijk echter wordt hij pandeling, *tano*, van den schuldeischer[1]).

Tano beteekent „land"; het is mogelijk, dat een pandeling zoo genoemd werd, omdat hij als den grond van den schuldeischer beschouwd werd, waarop hij rechten kon laten gelden. Er moeten heel wat menschen geweest zijn, die als pandelingen leefden. Deze *tano* maakten hun eigen akkers, en onderhielden zich en hun gezin zelf, maar ze kwamen den schuldeischer bij zijn akkerwerk helpen; bij bijzondere gebeurtenissen in het leven van den schuldeischer kwamen de *tano* allerlei diensten bewijzen door brandhout aan te brengen en dergelijke. Als dit zoo eenigen tijd had geduurd, en de pandeling vond dat hij genoeg gedaan had om zijn schuld te delgen, dan ging hij daarover met den schuldeischer spreken om tot een vergelijk te komen. Lukte dit niet, dan riep de pandeling de hulp in van het Hoofd, den *tonggol*. Deze besprak het geval en berekende of de tijd, gedurende welken de man pandeling geweest was, lang genoeg was in verband met de grootte van de schuld. Gesteld bijv. dat de schuld drie koperen schalen met voet, *kandari* geheeten, was; dan berekende de *tonggol* bijv. dat de schuldenaar met zijn *tano*-schap er twee had afbetaald, en dus voor de derde *kandari* nog moest dienen. Het kwam meermalen voor, dat de vrouw de *tano*, pandeling, van haar echtgenoot was, want de goederen van de echtelieden blijven gescheiden; we hebben gezien, dat man en vrouw ieder hun eigen akker hebben, en als de vrouw zich iets aanschaft, dat ze niet uit eigen middelen betalen kan, raakt ze in de schuld bij haar man.

Ter hoofdplaatse Banggai werden schuldenaars in het blok gesloten tot de familie voor hen betaald had.

---

1) Als iemand zich aan den schuldeischer als pandeling aanbiedt, heet dit *kasoebiang*. In het Boeg. is *kasoewiang* „hulde, gehoorzaamheid, dienst".

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een schuld wordt door het lange wachten op betaling niet hooger, maar telkenmale, als de schuldeischer komt manen, geeft de schuldenaar hem een bord of een hoen om hem over te halen nog wat geduld te hebben; deze geschenken zijn dus de rente van het kapitaal.

Gewone menschen onderling namen elkaar nooit om schulden tot slaaf; dit deden alleen de groote Hoofden aan het strand, de *basalo* of *sangadji*. Dezen zagen het niet ongaarne, als iemand bij hen kwam *mangalakon*, goederen nemen tot afdoening van de schuld van een ander. Ze vroegen dan aan den schuldenaar meer, dan de waarde bedroeg van hetgeen was genomen, en als er niet betaald werd, werd de man slaaf, *ata*, bij het Hoofd, soms samen met zijn heele gezin. Het gebeurde een enkele maal, dat zoo iemand zich vrijkocht, want elk voorwerp, dat hij op de eene of andere wijze in bezit kreeg, kon hij aan den *basalo* (*sangadji*) geven in korting op de schuld.

Kreeg de *basalo* te veel slaven, dan verkocht hij ze naar het vasteland van Celebes. Men maakte verschil in prijs tusschen lieden, die met een schubziekte, ichtyosis, behept waren, en die *kalanding* worden genoemd, en lieden die deze huidziekte niet hadden. De eersten golden 4 *saoeba*, groote koperen sirihdoozen; voor de anderen kon men 8 krijgen.

Voor beleedigingen die men anderen aandeed, werd men zelden gedood, tenzij de beleedigde in drift handelde, of de wrok te diep zat. Anders kwam in zulke gevallen het Hoofd, de *tonggol*, erbij, en bracht een verzoening tusschen de twee verbitterden tot stand.

Was men besloten iemand te dooden, dan ging de betrokkene er zelf op af, alleen of vergezeld van een bekende (het erop uitgaan om iemand te dooden heet *molobosi*). Had men volwassen zoons, dan namen dezen dit werk op zich. Meermalen durfde iemand den ander niet te gaan dooden. Dan huurde hij iemand, die van zulke karweitjes min of meer zijn werk maakte. Deze menschen heeten *talenga*. Op den Oostarm van Celebes zijn de *talenga* de leiders van een koppensnellerstroep. Daar is hun werk meer in overeenstemming met hun naam, die „luisteraar" (verg. Mal. *talinga* „oor") beteekent; ze luisteren namelijk naar de kreten der vogels, die voorzeggen of er voor den troep gevaar dreigt of niet. In den Banggai-archipel echter wordt in 't algemeen weinig op vogelgeluiden acht gegeven, en heelemaal niet als men naar het huis van een ander gaat om er iemand te dooden. Wanneer de vogel *kaas* dicht bij een huis zijn geschreeuw deed hooren, was men er op verdacht, dat iemand zou komen om een der huisgenooten te dooden.

Voordat de huisheer zijn plan volvoerde of liet volvoeren, riep hij den *balakat*, den geest van den stamvader aan, dien men zich gewoonlijk voorstelt te wonen op een heuveltop in die streek; hij verzoekt den geest het hart van dengeen, dien hij op het oog heeft, „laf" te maken, opdat hij geen tegenstand zal bieden. Vaak wordt ook aan den huisgeest Balani, den beschermgeest der familie, een hond geofferd. Die hond moet dan de „dapperheid" van den vijand voor zijn rekening nemen; d. w. z. hij

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

moet de kracht van diens talisman en diens voorbehoedmiddelen op een afstand houden, opdat de eigenaar er geen hulp van zal krijgen. De onderkaak van dit dier werd onderzocht om uit den stand der zenuwholten op te maken of het aan de gestelde verwachting zou voldoen. Als de teekenen ongunstig waren, werd een andere hond gedood. Ik heb ook hooren zeggen, dat de eene helft van den hond bedoeld was om het kwaad, dat den moordenaar aankleefde, weg te doen, opdat dit geen ban over hem zou brengen; de andere helft van het dier was bedoeld als offer aan de huisgoden, *pilogot*.

Als de daad was volbracht, kwamen enkele huisgenooten den dappere tegemoet met een hond (soms vergezeld van een geit) om de opwinding en den moordlust van den dader af te koelen; want anders zou het wel eens kunnen gebeuren, zegt men, dat hij thuisgekomen ook een der zijnen versloeg. De hond moest ook dienen om het „kwaad" dat den doodslager van de zijde van den verslagene zou kunnen volgen, terug te drijven. Men zegt, dat er een geest is, die soms in mannen vaart, die er op uitgaan om iemand te dooden. Dan komen een paar horens te voorschijn op het voorhoofd van den bezielde. Als men den naam van dien geest kent, kan men hem aanroepen, en dan komt hij in dien persoon.

Van het nemen van hoofd of scalp van den gedoode is geen sprake; men zeide van zoo iets nooit gehoord te hebben. Alleen wanneer een beroepsdooder, *talenga*, op last iemand had gedood, die als dapper bekend stond, nam hij een weinig van diens hoofdhaar, en droeg dit als talisman bij zich om zijn eigen dapperheid grooter te maken. Wanneer hij in staat was enkele schaamharen van den verslagene te bemachtigen, dan bond hij die aan de punt van zijn hoofddoek en hiervan zou het gevolg zijn, dat een eventueele tegenstander twee personen in plaats van één tegenover zich zou zien. Ik heb dit echter alleen onder de mian Banggai gehoord; de mian Sea-sea wisten er niet van.

Was iemand gedood omdat hij voor een gifmenger gehouden werd, dan mocht men niets van diens eigendom meenemen. Deed men dit, dan zou men van diefstal beschuldigd worden. Ook speelde hierbij de vrees, dat de gevaarlijke eigenschap van hekserij daardoor op den dief zou overgaan, een rol.

Het gewone loon van een *talenga* voor het volvoeren van een moord was 2 *saoeba*, een groote soort sirihdoos van koper. Mocht hij bij zijn poging zelf gedood worden, dan had dit geen gevolgen voor den huurder. Was het den *talenga* niet gelukt den aangewezen persoon te dooden, bijv. omdat deze gevlucht was, dan beloofde de lastgever hem nog een gong, als het hem gelukte den aangeduide te vinden. Had de *talenga* zijn daad volvoerd, dan hief hij bij de woning van den opdrachtgever gekomen den krijgskreet aan (*kokoeleis*), en dan ging men hem met de bovengenoemde dieren (hond en geit) tegemoet. Van dat vleesch werd een maaltijd bereid, waarvan alleen de talenga en zijn eventueele helpers mochten eten.

Waren vele menschen op één persoon uit die streek verstoord, bijv.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

omdat hij tegenover ieder onhebbelijk optrad, of meerderen onbillijk had behandeld, dan werd hij het onderwerp van menig gesprek, ook met den *tonggol*. Het eind was, dat het Hoofd eenige dapperen op den ongewilden mensch afzond om hem te dooden.

In een maatschappij als de hier beschrevene kan het gemakkelijk voorkomen, dat menschen met een bijzonder karakter, een vasten wil en heerschzucht, hun medemenschen gaan terroriseeren. Ze hebben toch te doen met gezinnen, die ze een voor een kunnen knevelen; ze hebben niet tegenover zich een stameenheid, die zulke euveldaden niet toestaat. Ik heb dan ook verscheidene verhalen gehoord van menschen die de schrik hunner omgeving waren. Zulke vechtersbazen dragen een kolder van dik touw geknoopt, dat van de bast van den *baroe*-boom (Hibiscus tiliaceus) is gemaakt. Zoo'n harnas van touw heet *salembang* (verg. Bare'e, Mori *lemba* „vrouwenbaadje"). Twee heel beruchte roovers waren Matanga van Amala en Nggoipot van Kolosingang; beiden woonden in de bergen boven Boelagi. Ze roofden alles, wat ze konden krijgen, en elk die hen tegenstond werd gedood. Zelfs vrouwen roofden ze. De eerste is heel oud geworden, zoodat zijn lichaam geheel gekromd was. De tweede werd door zijn broer gedood, die hem met een knots het hoofd verbrijzelde, terwijl hij sliep; zijn kinderen werden door den *basalo* (*sangadji*) als slaven verkocht.

De knots was een veel gebruikt wapen; hij heet *mamangkoe*, en is vervaardigd van *taboeali-* of van *komia*-hout, twee harde houtsoorten. Men sloeg er alleen mee; er werd niet mee geworpen. Algemeen is het getuigenis, dat men tegen de Tobeloreesche zeeroovers met pijl en boog streed; toen men geen last meer van deze menschen had, raakte dit wapen in onbruik. De boog was steeds van bamboe; hij heet *bakasi* B, *paapaa* S. De pijlen werden van Bambusa longinodes gesneden, en heeten *laidoe* B, *lalambit* S. *Laidoe* is de naam van de baleinen in het arenhaar (Mal. *idjoek*); vermoedelijk werden deze baleinen dus eertijds als pijlen gebruikt, ten minste bij het blaasroer; de pijltjes voor dit wapen heeten ook *laidoe*, maar ook deze worden van de genoemde bamboesoort gesneden. Als de speer een lemmet heeft met rechte zijden, dan draagt ze den naam van *talombo* (Poso idem); als de zijden naar buiten zijn gebogen als van een Dracaena-blad, dan heet ze *sosidoek* of *sosoedoek*. Het handvat van het zwaard is van hout, met een overkapping van dik zwaar touw van rotan gedraaid, en met rood katoen overtrokken; deze overkapping moet den rug van de hand beschermen, en is wellicht van Hollandsche sabels afgezien.

Men gebruikte schilden (*tombidé*) om zich te dekken. De beide schilden, die ik te zien kreeg, waren 70 cm lang; het breedst (15 cm) aan boven- en aan ondereind; in het midden 8 cm. Het schild heeft een rug in 't midden, en deze wordt aan de achterzijde door een rib gesteund, die van boven naar onder doorloopt, het dikst op het punt waar zich het handvat bevindt. Aan de voorzijde zijn stukjes schelp of wit aardewerk ingebracht,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

alle rond. De lengtezijden zijn afgezet met een rotan, en daarin zijn plukjes haar geklemd.

Na deze uitweiding over wapenen keer ik terug tot het recht in zake diefstal. Algemeen geldt de regel op alle eilanden, dat de dief tweemaal de waarde van het gestolene moet geven, wanneer de zaak onder elkaar wordt uitgemaakt. Ontkent de beschuldigde hardnekkig, dat hij het vermiste heeft weggenomen, dan brengt men de zaak voor het Hoofd, want dan eindigde het eertijds gewoonlijk met het houden van een godsoordeel, en dit was alleen geldig, als velen getuige daarvan waren; dit was alleen mogelijk onder leiding van den *tonggol*. Berechtte deze de zaak, dan moest de dief driemaal de waarde geven, want eenmaal de waarde kwam aan den rechter toe. Dit aandeel van den *tonggol* heet *soekano* „zijn palmwijn". Oorspronkelijk toch bracht men het Hoofd een bamboekoker met palmwijn, als men zijn hulp inriep. In Osan paisoeno is deze gewoonte tot op de komst van het Gouvernement gehandhaafd geweest. Voor het stelen van oebi gold dezelfde regel. Was de ontvreemde hoeveelheid niet groot, dan had men het recht den dader een pak slaag te geven. Dit wijst erop, dat vooral kinderen zich aan zulke diefstallen schuldig maakten. Soms ging men ook naar den akker van dengeen, die oebi had weggenomen, en dan wiedde men tien vadem in het vierkant ervan; dit stuk met hetgeen erop groeide, mocht men dan als zijn eigendom beschouwen.

Aanplantingen trachtte men tegen diefstal te beveiligen door er iets bij te plaatsen, dat dengeen, die van de vrucht neemt, ziek zal maken. Zulke middelen zijn in de Molukken bekend onder den naam van *matakaoe* „roodoog". Op den Banggaischen archipel heeten ze *ombo* (Bare'e idem; *inombo*, door *ombo* beschermd). De Banggaiers gebruiken hiervoor alleen kalk; deze wordt vooraf beblazen en besproken; aan de kalk wordt opgedragen om iedereen behalve den eigenaar, die van de vruchten neemt, op de eene of andere manier schade aan het lichaam toe te brengen. Met deze kalk wordt dan op den vruchtboom een poppetje geteekend. Of men maakt een poppetje (*sajol* of *salim* B, *lisoe* S) en bestrijkt dit met de kalk, waarna het midden in den aanplant wordt opgehangen. Men neemt hiervoor ook wel een kokosdop, waarop met kalk een kruis wordt getrokken. Degeen die van de vruchten neemt zal door deze *ombo* hevige buikpijn krijgen, of zijn testen zwellen op. Den eigenaar van den aanplant doet de *ombo* geen kwaad.

Kan men er niet achter komen wie de dief is, dan wendt men zich tot een wichelaar, *tolopoelos* (*bapoelos* „wichelen"). Op welke wijze hij er achter komt, wie de schuldige is, ben ik niet te weten kunnen komen. Een middel om den dief langs magischen weg te straffen, zonder dat men weet wie hij is, is het volgende: Als men den voetstap van een dief op den grond heeft ontdekt, steekt men er zevenmaal met zijn zwaard in. Dan neemt men een weinig van die aarde, en doet die in een heel jongen bamboe; dezen roostert men bij het vuur, en brengt hem daarna naar een drie- of viersprong, waar men hem aan een stok ophangt. Na afloop van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

7 dagen gaat men weer naar die plek, en hakt den bamboe door, zóó, dat de eene helft op den grond valt, en de andere blijft hangen. Hierdoor zal degeen, van wien de voetstap afkomstig is, ziek worden en sterven.

Iets van lateren tijd is het *batiik*; daarbij plaatst men een kom met water vóór zich, en roept de ziel van den dief, zonder dat men weet wie hij is. Dan zal een oog op de oppervlakte van het water zichtbaar worden: 't oog van den dief; met een scherp voorwerp steekt men erin; dan zal de dief blind worden.

Wanneer iemand van een of ander kwaad wordt beschuldigd, en hij ontkent het gedaan te hebben, gaat men er spoedig toe over een zelfvervloeking of eed uit te spreken (*batotoan*). Men roept daarbij zon, maan, hemel en aarde als getuigen aan: „Gij ziet alles; wanneer gij gezien hebt, dat ik gedaan heb, waarvan ik beschuldigd word, laat me dan spoedig sterven; hebt ge gezien, dat ik het niet gedaan heb, laat me dan lang leven".

Een andere gelegenheid, waarbij een eed wordt gedaan, is als men een familielid afzweert, en men zegt in der eeuwigheid niets met hem te maken te willen hebben. Dit heet *pokidoni*. Zoo'n eed wordt bekrachtigd door een handeling. *patol pakamot* „de bamboe vuurtang doorhakken". De beide partijen houden elk een arm van de tang vast, en een derde hakt het voorwerp door: evenmin als de beide armen van de tang meer aan elkaar gevoegd kunnen worden, evenmin zullen dezè twee personen meer tot elkaar komen (de vuurtang is hier het symbool van het huisgezin, de familie).

Wil men zich op den langen duur weer met elkaar verzoenen, dan moet een plechtigheid plaats hebben, *mopida*. Hierbij komt een priester (*talapoe*) te pas. Deze snijdt de kam (*aloembi*) van een haan af, en spreekt den vogel toe: „Alle twist en tweedracht en scheiding en slechte woorden zijn nu weg, geladen op jou". Dan strijkt hij met de afgesneden kam over voorhoofd, hals en voeten van beide personen, en werpt de kam weg. Een poos daarna wordt dan een offer aan den huisgeest, *pilogot*, gebracht. Het varken of de geit, die daarbij geslacht wordt, heet *popindai* „dat waarmee (de twee partijen) vlak bij elkaar gebracht worden". Aan *pilogot* wordt daarbij kennis gegeven, dat de twee zich verzoenen, en hierop wordt zijn zegen gevraagd. Ook wordt een hond geslacht, *pokidoon totoan* „om den eed verweg (*odoon*) te doen". Daarna heeft een verzoeningsmaaltijd plaats.

Aan den eed als zelfvervloeking wordt weinig rechtswaarde toegekend. Men berust er alleen in, als er geen bewijzen voor de schuld zijn. Alleen als dien persoon eenig onheil overkomt, wordt aan den afgelegden eed herinnerd. Slechts bij weinig belangrijke zaken liet men het hierbij. Was de zaak van meer gewicht dan werd een godsoordeel geeischt. Zooals gezegd is, kon alleen het Hoofd, de *tonggol*, daartoe last geven. Het houden van een godsoordeel heet *bagoensal* (*ginoensal*). De meest gebruikte wijze, waarop de uitspraak der goden werd uitgelokt, was het *bagoensal paisoe nanas* „godsoordeel met warm water". Water werd in een pot aan den kook gebracht. Dan riep een oude van dagen zon en maan aan, en vroeg

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

dezen om aan te wijzen, wie van de beide partijen gelijk had. In zaken waarin twee personen elkaar beschuldigden, moesten beiden om beurten met de hand een steen uit het kokende water halen; degeen, wiens hand daarna blaren kreeg, was schuldig; werd de hand van beide personen gebrand, dan had geen van beiden gelijk. In andere gevallen, als bij beschuldiging van diefstal, of verdenking een meisje zwanger gemaakt te hebben, onderging alleen de verdachte de proef. Degeen, die ongelijk heeft, vertelde men, liet al spoedig zijn kwade geweten zien, want van te voren begon zijn hand te beven, en het kokende water werkte zich naar boven zijn hand tegemoet.

Het godsgericht met duiken (*bagoensal otoelak*) werd minder in praktijk gebracht, vermoedelijk omdat enkele eilanden en groote stukken van Peling waterarm zijn. Het waren nooit beschuldiger en verdachte, die onderdoken, maar altijd een paar andere mannen, die hiervoor door den *tonggol* werden aangewezen. Ging het bijvoorbeeld om een diefstal, en wezen de goden uit, dat de verdachte inderdaad schuldig was, dan moest hij viermaal de waarde van het ontvreemde teruggeven. Daarvan kreeg de *tonggol* 1 deel, het tweede gaf hij aan de duikers, en het derde en vierde waren voor den benadeelde. Bleek de aangeklaagde door het oordeel onschuldig te zijn, dan moest de aanklager een boete betalen, die op gelijke wijze werd verdeeld.

Een derde manier is het *bagoensal besi monas* (of: *besi sinoea*) „het godsoordeel van het heete ijzer". Dan werd een hakmes gloeiend gemaakt, en dit moest de beschuldigde in de hand klemmen. In de opwinding bij de behandeling eener zaak, bood de verdachte vaak zelf aan om het gloeiende ijzer vast te houden.

De bepalingen op verwonding zonder opzet en doodslag zijn dezelfde als die, welke in vele deelen van Celebes gevonden worden: Verwondt men iemand, dan moet men de kosten voor zijn genezing betalen; deze bestaan voornamelijk in het leveren van dieren voor de offers, die de priester (*talapoe*) aan de geesten brengt om hun medewerking in te roepen, dat de gewonde spoedig moge herstellen. Wordt iemand onopzettelijk gedood, dan moet degeen, die den dood veroorzaakt heeft, in sommige streken alle kosten der begrafenis betalen, in andere de helft.

MIDDELEN VAN BESTAAN.

Sago.

Het voornaamste middel van bestaan der Banggaiers is de akkerbouw. Slechts in enkele streken (het eiland Banggai en enkele kustplaatsen op Oost-Peling) wordt rijst geplant. Overal elders legt men alleen oebi- en keladituinen aan; zelfs in streken, waar de rijst bekend is, doet men meer aan oebi- dan aan rijstbouw. Ik behoef hierbij niet stil te staan, daar ik over den akkerbouw een en ander heb medegedeeld in een artikel „De landbouw der Banggaiers" (Koloniaal Tijdschrift).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Sago-(*sagoe* B, *sa'oe* S) en kokos-*(poti)*boomen heeft men eerst in lateren tijd leeren planten. Toen de menschen nog hoofdzakelijk in de bergen woonden, dacht men er niet aan deze boomen te planten. Nu zijn op vele eilanden van den archipel veel sagobosschen, vooral op Bokan en 't eiland Banggai. Op Peling zijn sagobosschen te Pomboetokan, Loeok sagoe, Tatakalai, Pondi-ponding, Ambelang. Ook op vele andere plekken vindt men sago, maar het minst op West-Peling, waar deze boomen alleen gevonden worden op de zuidpunt bij Kambani, en in latere jaren in de omgeving van Tataba. Toch wordt sago veel gegeten en er bestaat een levendige handel in. Als men het merg zelf klopt, is de regel, dat de helft van het gewonnen meel voor den wasscher is, en de andere helft voor den eigenaar van den boom. De sago wordt verpakt in bladeren van dezen palm, die daartoe met rotan aan elkaar worden geregen. Zoo'n pak heet *padangkit*. Of men doet het in kokers van de bladscheede van den sago, die evenals de manden, welke van hetzelfde materiaal gemaakt worden, *bansoe* heeten. Een *padangkit* of *bansoe* van een el lengte en 1 span middellijn kost ter plaatse 50 cents. Wordt de sago naar andere plaatsen ten verkoop vervoerd, dan vraagt men hoogere prijzen.

De sagopalm zou oorspronkelijk een vrouw zijn geweest, die het vuil aan de binnenzijden van haar dijen afschrapte, en dit als voedsel voor haar man bereidde. Toen deze ontdekte wat hem herhaaldelijk door zijn vrouw was voorgezet, kreeg hij een afkeer van haar, en wilde niets meer van haar weten. De vrouw ging toen met haar kind naar een vijver. Daar zond ze den kleine naar den vader terug met de boodschap: „Wanneer ge aan den vijver iets ziet groeien, moet ge dit zorgvuldig opkweeken". Dit was een sagoboom, want de vrouw was daarin veranderd.

Het maakt een zonderlingen indruk, dat de mian Sea-sea, in wier land zoo weinig sago gevonden wordt, beweren, dat deze boom afkomstig is van hun heiligen berg Tokolong. De Hemelheer Tememeno had daar een boom geplant, *kaoe dangkili* geheeten. De wind verspreidde de vruchten van dezen boom over het land en deze werden sagoboomen.

De kokospalm.

Maar ook kokospalmen (*poti*) zouden van den Tokolong afkomstig zijn. Een kind van den stamvader der mian Sea-sea, die daar woonde, deed niet anders dan huilen en roepen: *Mama, mama, tabasakoe, koetoebo badodika* „Vader, vader, hak me dood, en ik zal leven als haardsteenen". De vader doodde het kind, en hij begroef de deelen van het lijk; hieruit groeiden kokos- en andere vruchtboomen op. Men begoot ze met water, zoodat ze snel opgroeiden. Dat kind droeg den naam van Saindaang. We merken hier op, dat in bovenstaanden zin voor „haardsteenen" het Ternataansche *dodika* is gebezigd, terwijl dit woord in het Banggaisch en Sea-seasch *poloe* luidt. Hieruit blijkt, dat het verhaal van vreemden oorsprong is.

Wanneer de mian Sea-sea kokosboomen planten, gebruiken ze uitsluitend

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

een stok van *pandibalo*-hout om er het gat mee te graven; voordat ze de uitgeloopen noot daarin plaatsen, beleggen ze het gat met *bembelang*-bladeren. Waarom men dit doet, wist men niet te zeggen; vermoedelijk is er iets in den naam waaruit wordt afgeleid, dat deze beide boomen het gedijen van den kokospalm zullen bevorderen. Men plant de noten ook bij voorkeur midden op den dag: dan zijn de schaduwen kort; de boom zal dan reeds vruchten dragen, wanneer de stam nog niet hoog opgeschoten is.

Palmwijn.

Men verstaat overal de kunst van palmwijn-tappen, *mangais*. Alleen in het Oosten echter, en wel in het Tinangkoengsche wint men het sap uit den arenpalm, omdat deze boomen daar veel voorkomen. In het Westen bij de mian Sea-sea worden deze boomen weinig gevonden (in het Boelagische heeft men ze aangeplant, maar ze zijn doodgegaan); hier tapt men kokospalmen af. Eenig voorschrift wordt hierbij niet in acht genomen, en geloof in middelen, die het vocht rijkelijker zullen doen vloeien, heb ik niet ontdekt. Het palmwijntappen op het eiland Peling maakt den indruk op mij, dat de bewoners der kust nog niet vele geslachten achtereen deze kunst gekend hebben, maar eenige overlevering of, en van wien men het geleerd heeft, heb ik niet vernomen.

Zout.

Het stoken van zout uit zeewater is op alle eilanden onbekend. In Bongganan zag ik het een paar menschen doen, maar dit waren vreemdelingen. De groote massa schijnt weinig behoefte aan zout te hebben. De mannen, die mij op mijn tochten vergezelden kookten hun oebi in zoet water, en voegden er geen zout aan toe; ze zeiden mij nooit zout te gebruiken. Een paar Chineesche handelaren vertelden mij, dat zout heel weinig „lakoe" is op de eilanden.

Bijenwas.

Een middel om zich allerlei ingevoerde artikelen te verschaffen was in den ouden tijd het verzamelen van bijenwas. Aan bijen, zei men mij, is Peling heel rijk. De schatting aan den vorst van Banggai werd in bijenwas opgebracht, en dat men in staat was zooveel gongs en koperen schalen, sirihdoozen en ander koperwerk te koopen, kwam bijna uitsluitend door de was. Deze bron van inkomsten schijnt voor een groot deel opgedroogd te zijn, nadat de meeste menschen uit het binnenland naar het zeestrand zijn getrokken. Chineezen vertelden mij, dat bijenwas weinig meer wordt aangeboden.

De „heer" van de bijen is de geest Samalangan of Telebo; in het Westen noemt men hem veelal Doemaal. Deze is een van de vier zoons

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van Tememeno, den Hemelheer (zie mijn opstel „De Pilogot der Banggaiers en hun priesters", in Mensch en Maatschappij). Voor Doemaal hangt steeds een offerbord aan den dakrand buitenshuis, het komt er niet op aan aan welken kant. Tegen den tijd, dat men de stukken hout opzet, waaraan de bijen hun nesten kunnen ophangen, richt men een bede tot Doemaal om het werk, dat men gaat doen, te zegenen; men belooft een hoen voor hem te slachten, als men succes heeft. Drie kuikens worden daarbij geslacht en op het offerbord gelegd; men deed dit op den grond staande, want zooals gezegd is, kon een middelmatig groot mensch met de hand den dakrand der vroegere huizen bereiken. Deze plechtigheid heet *monsoca dei Doemaal.*

De beste tijd om met de toebereidselen voor de bijennesten te beginnen, is die waarin de mais aan het rijpworden is, dus ongeveer Februari. Dan plant men op stukken grond, waar het vorige jaar akkers zijn geweest, geheel open plekken dus, stokken, die schuin in den grond worden gestoken; als er een boom groeit, stelt men den stok in de schaduw ervan op; anders steekt men er takken van boomen bij in den grond om schaduw te krijgen. Zulk een stok heet *talan*; één man richt er 50 à 60 op. Komt een zwerm bijen daar zijn nest (*papano*) maken, dan duurt het zes maanden voordat het geheel gereed is.

Is het zoo ver, dan maakt men fakkels van droge bamboe en omwikkelt die met versche pisangbladeren; deze moeten maken dat de rook zich niet verspreidt, maar recht naar boven gaat. Zoo'n fakkel draagt den naam van *tiboek*, en is ongeveer een vadem lang. Deze fakkel wordt aan een stok gehaakt, die in den grond kan worden geplant. Dan wordt de droge bamboe aan het benedeneind in brand gestoken, zoodat de rook door den koker van versche bladeren naar boven stijgt en de bijen verjaagt. Groote nesten worden met drie van deze fakkels bewerkt. Na drie uur komt de eigenaar terug; alle bijen zijn verdwenen, en zonder gevaar kan hij het nest afhalen. Een bakje van sagobladscheede wordt gereed gehouden om daarin de uitdruipende honing op te vangen. Alles gaat in een mand, en zoo draagt men het nest naar huis. Hier worden de raten uitgeknepen om er de honing uit te verwijderen, waarna men ze met water samenkookt, en daarna de was kneedt.

Als men er op uit gaat om in de wildernis naar bijennesten te zoeken, gaf men een offer (*sinolong*) van sirih-pinang aan Matanda, een wezen, dat men zich ook voorstelt als de meester van de bijen. Vond men ergens een nest aan een boom hangen, dat evenwel nog niet groot genoeg was, dan plantte men er een stok bij in den grond, in welks gespleten boveneind een dwarshout werd geklemd. Zulk een teeken heet *oos*, en dit moet aan anderen doen weten, dat het nest een eigenaar heeft.

Jacht.

Een van de voornaamste bezigheden van den Banggaier, toen hij nog over zijn tijd te beschikken had, was de jacht. Nog steeds is hiervoor

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

groote liefhebberij. Men doet dit met honden. Er is een verhaal, waarin wordt verteld, dat dieren uit menschen zijn ontstaan, o. m. de hond. Op den berg van den oorsprong van het menschelijk geslacht, den Tokolong, woonden een man en een vrouw: de eerste heette Soealang, de tweede Boneaka. Ze kregen drie kinderen, twee dochters en een zoon. De ouders lieten niet toe, dat hun kinderen op den grond kwamen; ze moesten altijd maar in huis blijven. Eens dat het ouderpaar van huis was, luisde het eene meisje haar zusje met behulp van een spatel, *po'itei* (*pokitei*). Dit voorwerp viel door de vloerlatten op den grond. Toen moest het meisje het ding wel gaan halen. Toen ze weer boven was gekomen en haar werk voortzette, plantte zich de spatel in het hoofd van het kind; dit werd een hoorn, en het meisje veranderde langzamerhand in een geit. Kort daarop viel het andere meisje door een gat in den vloer naar beneden, en op den grond gekomen, werd het een varken. Ook de jongen viel al spelende op den grond en veranderde in een hond. Tenslotte liet de maan haar baadje vallen, en dit werd een hoen.

De prijs, dien men voor een hond betaalt, is heel verschillend. Soms een koperen schaal (*doelang*) of een koperen sirihdoos, 3 of 4 kleine koperen borden (*kandari*), een klein varken (*botoetoe*). Is het dier bekend als een goede jachthond, dan stijgt de prijs aanmerkelijk. Men stak ook wel naar Balantak op den vasten wal van Celebes over om er honden te koopen, omdat ze hier goedkoop waren. Daarmee bracht men echter ook de hondsdolheid naar de eilanden over, zegt men. Vroeger zou deze ziekte daar geheel onbekend zijn geweest, maar nadat men honden van Balantak had gehaald, vertoonden zich de eerste gevallen van rabies.

Een hond wordt terdege onderzocht op de teekenen, die hij aan het lichaam vertoont, voordat men hem koopt. Men let in de eerste plaats op het borstbeen (*oso*), en op den stand der tepels. Het uiteinde van het borstbeen wordt bevoeld: wanneer dit aanvoelt alsof het gespleten is, dan is dit *salabang*, d. i. de hond zal veel geluk aanbrengen; als het uiteinde van het been een weinig naar binnen gebogen is, moet men het dier niet nemen, want dan zal het spoedig door een varken gedood worden; is dit uitsteeksel van het been kort, dan zal de hond het wild spoedig tot staan brengen; is het lang, dan zal het lang duren. Anderen zeggen weer: als het uitsteeksel kort is, zal de hond het wild niet lang vasthouden, is het lang dan wèl; ook kan men uit dit verlengsel voorzeggen of de hond „aanleg" heeft om door een varken gedood te worden; steekt men namelijk den vinger tusschen het uitsteeksel en de ribben, en is deze ruimte wijd, dan zal het niet licht gebeuren, dat het dier het tegen het varken aflegt; is de ruimte nauw dan wèl. Weer anderen beweren dat als de bedoelde ruimte nauw is aan den linkerkant, de hond zijn meester schade zal toebrengen; links, dan doet hij het wild schade.

Als een hond dapper is, moet hij een paar tepels aan weerszijden van de punt van den penis hebben; of hij moet een weinig ontwikkelden tepel hebben, waar geen ander tegenover staat; of hij moet een paar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tepels hebben, waarvan de een grooter is dan de ander. Al deze teekenen voorspellen, dat de hond zijn meester veel voordeel zal aanbrengen. Staan de tepels niet paarsgewijs recht tegenover elkaar (dit heet *labang*), dan zal het dier lang leven; anderen zeggen van niet. Niet goed is, wanneer aan weerszijden van den navel een tepel is, zóó dat zij met den navel in een rechte lijn liggen: dan zal de hond veel last hebben van buikpijn, of spoedig gedood worden.

Op haarwervels (*poejojoek*) wordt niet gelet. Heeft het dier een langen haarwervel over den hals, die tot aan de borst reikt, dan meent men dat het spoedig door een slang of varken gedood zal worden. Er zijn er die hierbij kijken in welke richting de haren van den wervel gedraaid zijn: naar rechts, dan is het een goed teeken, naar links dan slecht. Een zwarte tong en dito gehemelte hebben voor sommigen geen beteekenis; anderen zien er een goed teeken in. Men kijkt ook of de achterpooten bij het staan goed recht zijn, want zoo'n hond, zegt men, kan het lang uithouden met hardloopen. Als het een hond is met een ingevallen borst, dan zal zijn lot zijn, dat hij gedood wordt als offerande om zijn zieken meester beter te doen worden.

Als men met zijn pasgekochten hond thuis komt, is het eerste wat men doet een hoen slachten voor Tompoedaoe (Tompidaoe). Dit is weer een ander van de vier zoons van Tememeno, den Hemelheer. Tompoedaoe is de verpersoonlijking van de dapperheid, vandaar dat hij ook wel Balani, Mal. *berani*, „dapper, moedig" genoemd wordt. Men laat hem wonen aan den voet van de trap, waar hij de bewoners van het huis zoowel moed moet schenken, als hen beschermen tegen allerlei booze machten, die van buitenaf de menschen zouden kunnen belagen. Hij is ook de god van de jagers. Als men nu den pasgekochten hond bij de plek gebracht heeft, waar men zegt, dat de geest woont, en men heeft het hoen voor hem geslacht, dan vraagt men hem om zich „op den hond neer te zetten", opdat deze moedig zij, en veel varkens buit make. Bij elken koppel honden is er één, dien Tompoedaoe speciaal als zijn rijdier heeft uitgekozen. Dit is dan de dapperste van den troep; deze gaat de andere honden voor bij het zoeken, vervolgen en aanvallen van het wild. Daarom draagt hij den naam van *asoe mbojoko* „de hond aan den voorsteven (*bojok*)".

Om het dier aan zijn nieuwe woning te binden, slaat de meester een stukje van een der haardsteenen af, stampt dit fijn, en mengt het onder het voedsel van den hond. Of men legt zijn eten op den slijpsteen van het huis. Veelal neemt men ook een pakje voedsel uit het vorige huis van den hond mee, als men het dier naar zijn eigen woning brengt. Daargekomen gaat de eigenaar den hond vooruit en legt het pakje, van zijn vorigen baas afkomstig, in een kamertje neer; dan keert hij terug, en werpt den hond over het beschot heen in het kamertje, waar hij dan het voedsel opeet.

De nieuwe baas laat den hond ook eten van de wreef van zijn voet.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Uit de gedragingen van den hond kan onheil voortkomen voor zijn baas, óf voor de leden van zijn gezin. Zoo wanneer honden in huis paren; wanneer een hond in huis urineert, of met het achterste over den vloer wrijft. Zulke onheil aanbrengende daden heeten *pali*, een in vele Indonesische talen voorkomend woord, dat „verboden" in magischen zin beduidt. In de drie genoemde gevallen wordt de hond gedood. Is een der parende honden van een ander, dan wordt aan den eigenaar kennis gegeven van het gebeurde, en dan komt hij meeeten van het maal, dat van het vleesch is bereid. De stand van de zenuwholten van de onderkaak van het dier wordt in deze gevallen onderzocht, en als ze voorzeggen, dat iemand uit dat huis spoedig zal sterven, wordt een hoen aan de huisgoden geofferd, met de bede dit dreigende kwaad af te wenden. Dit heet *piniisa* „weggeknepen worden" van het kwaad. Als een hond een langgerekt gehuil aanheft, ziet hij een geest, die ziekte aanbrengt.

Als men een hond leert jagen, en het duurt buitengewoon lang voordat het dier er idee in krijgt om het varken te achtervolgen, dan hakt men de punt van den staart af; men beweert, dat de reden van zijn hardleersheid is, dat het dier telkens naar zijn langen staart omkijkt, en voortdurend in angst is, dat het wild erin zal bijten; dit leidt dan zijn aandacht af. De ooren van honden worden nooit afgesneden. Dit doet men wel bij geiten, evenals men ook den kam van hoenders afsnijdt, wanneer men ze tot offerdier aan de huisgoden, *pilogot*, heeft bestemd.

Voordat men ter jacht gaat, brengt men een offer (*sinolong*) van sirih-pinang aan de huisgoden, *pilogot*, aan wie men vraagt, dat ze alles mogen afwenden, wat het succes van de jacht zou kunnen hinderen, en om den jager te beschermen tegen mogelijke onheilen. Aan Tompoedaoe, den god der jacht, wordt gevraagd om te maken, dat de honden niet lang behoeven te zoeken naar wild. Daartoe maakt men een klein offerhuisje aan den rand van het woonerf; het is niet grooter dan 40 cm in het vierkant; daarin legt men wat sirih-pinang en palmwijn.

Is men op het jachtterrein aangekomen, dan maakt de jager een offerstok, bestaande uit een bamboe, welks uiteinde in latjes is gespleten, die uit elkaar worden gebogen tot een korfje; hierin wordt een ei gelegd. Dit offer wordt opgedragen aan Telalamoe, den eigenaar der varkens, en hem wordt gevraagd spoedig een zijner huisdieren af te staan (een offerstok met korfje heet *baadat*).

Dadelijk na het brengen van het offer aan Tompoedaoe vertrekt de jager, terwijl hij zijn honden met een herhaald koekoekoe! roept. Vooraf heeft men ervoor gezorgd niet door *laliboli* getroffen te kunnen worden, d. i. onheil, dat men zich berokkent door onvoorzichtige woorden en daden, bijv. als men zegt iets te zullen gaan doen, en men laat het na; of als men van den maaltijd opstaat, voordat de dischgenooten met eten klaar zijn. Dan zal het gebeuren, dat men onderweg in een scherpen bamboe trapt, of den voet wond stoot aan een steen, of in een ongezienen kuil valt. Moet iemand zich voordat de maaltijd is afgeloopen verwijderen,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dan rake hij vooraf den disch der anderen aan, opdat er geen onheil uit voortkome.

Als men weet, dat iemand uit de buurt gaat jagen, moet men niet denzelfden dag er op uitgaan; want van beide jagers zal de een veel succes hebben, en de ander zal niets krijgen.

Aan den droom, dien men heeft in den nacht voordat men gaat jagen, wordt beteekenis gehecht. Als de jager in den droom iemand doodt, een gong of oebi koopt, oebi uitgraaft, een bijennest uitrookt, iets samenbindt, dan zijn dit altemaal teekenen, dat men succes zal hebben. Het gebeurt wel, zegt men, dat de huisgeest, *pilogot*, in de eene of andere gedaante in den droom verschijnt, en aan den jager mededeelt, dat hij geen succes zal hebben; dan blijft hij thuis.

Opvallend is, dat vogelgeluiden zoo weinig te zeggen hebben voor de bewoners van den Banggai-archipel met betrekking tot voor- en tegenspoed, dien men zal ontmoeten, terwijl deze bijzonder veel beteekenis hebben voor de stammen op Celebes. De ijsvogel, Sauropatischlorus, het diertje, naar welks kreten door alle stammen op Celebes wordt geluisterd, omdat ze groote beteekenis voor hen hebben, komt op den Banggai-archipel ook voor; hij heet *kikili*; maar op deze eilanden schenkt men hem niet de minste aandacht. — De uil, mede een zeer omineuze vogel op Midden Celebes, komt naar veler getuigenis niet in deze streken voor. — De kreten van enkele vogels voorzeggen den menschen alleen dat er een doode zal zijn (zie mijn artikel „Ziekte en Dood bij de Banggaiers" in Tijdschrift Kon. Bat. Gen.).

De eenige dieren, waarop de jager onderweg acht geeft, zijn slangen: ziet hij er een rechts van zich, dan belooft dit voorspoed; is ze links van hem, of snijdt ze zijn pad, dan is het beter naar huis terug te keeren.

De huisvrouw kan haar man te huis op de jacht steunen door bijv. haar sarong niet los te maken, nog minder die uit te kloppen, want dan zouden de honden van haar man, als ze juist een stuk wild hadden gepakt, dit dadelijk loslaten. Ze mag geen kleedingstuk naaien, want dan zou het varken de honden bijten. Als ze klaar is met koken, mag ze de bamboetang, waarmee ze de stukken oebi uit den pot licht, niet in den pot laten staan, want dan zou het varken met de jachtspeer in het lijf wegloopen.

Men moet ook oppassen, dat de honden hun moed niet kwijt raken. Dit zou gebeuren, als men ze met iets anders dan de bloote hand sloeg. Men moet zijn honden niet uitschelden, vooral niet voor slang of varken uitmaken, want dan zullen ze door een van deze beesten gedood worden.

Het kan gebeuren, dat de jager eenige malen achtereen er op uitgaat zonder dat zijn honden eenig wild vangen. Er is dan een ban over hen gekomen, die verhindert dat ze iets pakken; deze toestand heet *sipot*. Allerlei dingen kunnen dezen ban over de dieren brengen. Er kan overspel zijn gepleegd, er kan iemand dichtbij zijn dood staan, er kan iemand, die een lijk helpt begraven, bij de plek komen, waar men bezig is een

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

varken in stukken te hakken, of de jager heeft gemeenschap met zijn vrouw gehad, terwijl het vleesch van den buit nog niet op was; of anderen hebben booze spottende woorden gebruikt, toen ze een deel van den buit ontvingen. — Of de oorzaak van den ban moet gezocht worden in de omstandigheid, dat men verkeerd gehandeld heeft met het gevangen wild: men mag bijv. niet een stuk ervan achter den rug om aan een ander geven (het varken zal dan steeds achter den jager en de honden om loopen, zoodat men hen niet te pakken kan krijgen); iemand die een stuk van het wild ontvangen heeft, mag daarvan niet weer aan anderen meedeelen; van den kop van den buit mag niets aan de honden worden gegeven of weggeworpen; het kinnebak van het zwijn wordt bewaard, maar het mag niet in den rook van het haardvuur hangen, en men moet oppassen, dat het niet valt en door honden wordt gegeten; het wild mag niet op den drempel van de woning of op den rand van den haard in stukken worden gehakt, maar men moet daarvoor steeds het hakblok (*sapalang*) gebruiken; men mag geen brok vleesch tusschen de tanden houden, en er dan met het mes een deel afsnijden. Zulke regels zijn er zeker nog meer. Als men tegen één ervan gezondigd heeft, zal *sipot* het gevolg zijn, de honden zullen geen varken meer vangen.

Als men iets gedaan heeft, dat *sipot* ten gevolge heeft, is het gewone middel *piniisa* van *piis* „kneden, knijpen, uitdrukken": men offert dan een hoen en „knijpt" daarmee de gevolgen uit van zijn verkeerde daad. Helpt dit niet, en blijven de honden onfortuinlijk, dan heeft Tompoedaoe hun dapperheid weggenomen, en moet men hem offeren, opdat hij de honden weer moedig make.

Het kan gebeuren, dat de hond een varken aanblaft, en daarmee dan plotseling eindigt. Dit komt, zegt men, omdat de hond de ziel ziet van iemand die binnenkort zal sterven. De jager spreekt de onzichtbare verschijning dan toe: „Gij moogt sterven, maar ik moet jagen". Hierdoor wordt de betoovering, die het spook uitoefent, verbroken, en zal de jager het achtervolgde wild bemachtigen.

Het kan ook gebeuren, dat de jager herhaaldelijk zijn doel mist, als hij zijn speer naar het wild werpt. Dit komt, zegt men, omdat zijn vrouw zich om het een of ander gegriefd voelt. Dan spreekt de jager: „Ik zal het weer goed maken, maar laat mij eerst steken!" Als hij dan weer met zijn speer werpt of steekt, zal hij het dier raken. Als de honden in gevecht raken met een varken en veel wonden krijgen zonder het te kunnen overweldigen, komt dit, omdat er in de woning van den jager overspel is gepleegd. Het eenige wat er dan op zit, is naar huis terug te keeren.

Gewoonlijk gaat de jager er alleen op uit, vergezeld van een jongen. Gaan meer lieden gezamenlijk jagen, dan wordt een hunner als leider, *tanaas*, gekozen. Deze bepaalt, waarheen men zal gaan, en hoe men zal doen. In 't eerste geval komt de jager tegen den avond weer thuis, hetzij hij eenig wild gekregen heeft of niet. Gaat een gezelschap jagen, dan blijft

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

men een of meer nachten in de wildernis, waar men zich een hut bouwt. Een jachttaal houdt men er niet op na. Alleen de woorden *bindana* „slang", en *boeëa* „krokodil" mag men niet zeggen.

Heeft men een varken buitgemaakt, dan wordt dit op den rug naar huis of naar de hut gedragen. Vervoerde men het wild aan een draagstok, dan zou dit *sipot* ten gevolge hebben. Is men aangekomen, dan mogen de bindsels niet doorgesneden, maar moeten ze losgemaakt worden. Op het woonerf is een bepaalde plek de plaats, waar het dier wordt geslacht; dit is de *sapalang*, waar het hakblok ligt. Deze plek bevindt zich dicht bij het offerhuisje van Tompoedaoe, den god der jacht. Men legt bij terugkeer van een gelukkige jacht eerst sirih-pinang in dit offerhuisje neer en zegt: „Zie wat ge ons gegeven hebt; wij vragen u ons ook nog de familieleden van dit varken te geven, als we over 2, 3 dagen er weer op uitgaan". Komt men met den buit thuis, dan mag men niet den krijgskreet aanheffen (*kokoeleis*; *koeleison*), want dit zou *sipot* (jachtban) veroorzaken. Men doet dit alleen onder het aanhitsen van de honden.

Als het vuur is aangemaakt, waarmee de borstels zullen worden afgeschroeid, telt de jager eerst van 1 tot 7, en roept dan uit: „Dat je vaders (ooms), je moeders (tantes), je broers, je zusters en je neven en nichten allen hier komen" (opdat ik die ook machtig worde). Dan beginnen sommigen met den snoet te zengen (*sinoea*), anderen de achterdeelen. Bij het in stukken hakken mogen de beide halsspieren en de haas langs de ruggegraat niet gesneden worden, maar deze moeten worden afgetrokken, anders, zegt men, zullen de honden licht gewond raken. Dan worden de ribben langs de zijden van het lijf losgehakt, en de buik losgesneden, zoodat het heele front van het lijf (borstkas en buikwand) opgelicht kan worden (het zwijn wordt dus niet over het midden opengesneden). Dit stuk heet *sosoeoi*; het wordt geroosterd en gezamenlijk genuttigd. De alvleeschklier (*ateno boeloesan*) wordt samen met de hals- en borstspieren en de haas klaargemaakt; daarvan wordt een deel den huisgoden, *pilogot*, voorgezet, en de rest eten de menschen op. Dan worden de pooten er af gehakt, en het overige in stukken gedeeld.

Bij de verdeeling van den buit onder de jachtgenooten worden eenige regels in acht genomen; kop en lendenstuk zijn voor den eigenaar der honden, eigenlijk voor Tompoedaoe, die den honden dapperheid heeft gegeven. Ingewanden (*kombongo*), longen (*boejono*), tong (*alep*), en ruggewervels zijn voor de honden. Zoo lang er nog iets van het vleesch van het wild aanwezig is, moet men den staart nog niet eten; dit deel van het wild moet het laatst worden genuttigd, anders zou men niets krijgen, als men weer ging. Ditzelfde zal den jager ook gebeuren als hij iemand, die om een stukje van den buit vraagt, dit weigert.

Van elk varken dat men vangt, wordt de stand der zenuwholten in de onderkaak onderzocht, en daaruit wordt opgemaakt, of er iemand van de jagersfamilie spoedig zal sterven, dan wel of het gezin eenig onheil bedreigt, dan wel of er in dat huis eenig kwaad (overspel, bloedschande)

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

is bedreven. In zulke gevallen heeft het boven genoemde *piniisa* plaats om het dreigende kwaad weg te drukken.

Als wapen neemt de jager behalve zijn hakmes (*bakoko* B, *boloeng* S), een jachtspeer mee. Men kent daarvan twee soorten: de *kalait*, die één weerhaak, en de *tadiangga*, die twee weerhaken heeft. Het lemmet van beide speren zit los op de schacht, is daarmee verbonden door middel van een sterk touw. Wanneer de spies in het lijf van het wild is binnengedrongen, laat het lemmet los van de schacht. Als het varken vlucht, blijft de schacht achter een boom haken en houdt het dier tegen. Met de speer wordt jacht gemaakt op het boschvarken, *baboei*, het eenige groote wild op deze eilanden. Op Bangkoeloeng worden geen wilde zwijnen aangetroffen, wat aan de kokoscultuur aldaar zeer ten goede komt. De gemsbuffel, het hertzwijn (*baloelang*), en de aap (*bande*) kent men bij naam, en sommigen hebben deze dieren op den vasten wal van Celebes wel eens gezien, maar ze komen evenmin als herten op de eilanden voor. Dat is ook het geval met den rolmarter, die den naam draagt van *dedeo*, maar die volgens het getuigenis van vele lieden niet op dezen archipel gevonden wordt.

Een ander beest waarop jacht gemaakt wordt, is het buideldier. Op de eilanden zijn daarvan twee soorten: de cuscus of buidelbeer, *pocai*, en de kleinere buidelrat, *boloto*; de buidel heet *saloemboi*. De cuscus wordt opgespoord door op den grond te kijken naar plekken, waar het dier gewaterd heeft, vertelt men. Vindt men zoo'n plek, dan moet het buideldier zich bevinden in den boom, die daar dichtbij staat, en hierin zoekt men. Op buideldieren maakt men jacht met het blaasroer, *soempitan*. Dit wapen verschilt in vorm en makelij niet van de blaaspijp in Midden-Celebes. Twee geledingen Bambusa longinodes, die even wijd zijn, en waarvan het tusschenschot is weggesneden, worden achter elkaar in een wijderen bamboe van dezelfde soort ingelaten; de heele pijp is dan 1,7 tot 2 meter lang. De pijltjes heeten, zooals al gemeld is, *laidoe*, dat ook de naam is van de baleinen in het arenhaar (*idjoek*, Mal.). Gewoonlijk zijn de pijltjes echter gesneden van de Bambusa longinodes (*lambangan*). In het Westen van den archipel weet men niets van vergif, dat aan de pijlpunten kan worden gestreken; in het Oosten gebruikt men daarvoor het gif van een visch, *bebelai* genaamd (Mol. Mal. *njoa*). Ook het gif van den visch *dangala* wendt men voor hetzelfde doel aan. Bij het maken of gebruiken van het blaasroer behoeft niets in acht genomen te worden. Alleen moet men oppassen niet over een liggende blaaspijp heen te stappen, want dan zou men niets meer met het wapen raken.

Op vogels schiet men ook wel met het blaasroer, maar om deze machtig te worden gebruikt men meer lijmstokken, die in den bast van boomen gestoken worden, op welker vruchten de vogels azen. De lijm heet *kampoe*; deze wordt gemaakt van het vocht uit de schors van den *tolo*-boom.

Ik vermeld hier ook het loophoen, Megacephalon Maleo, dat *mamoea* heet. Het dier moet o. m. voorkomen te Loeok sagoe aan de Noordkust

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van Oost-Peling, zooals iemand mij verzekerde, die ze daar zelf had waargenomen. Vermoedelijk maken deze vogels hun nesten op meer plaatsen, want hun eieren, waarom het te doen is, worden tot in Tatabaoe op de Westkust van Peling aangeboden.

Op muizen en kikvorschen beweert men niet te jagen, wat ik zeer betwijfel, want men heeft allerlei strikken en vallen voor muizen, en eertijds werden ook als bruidschat „muizenpaden" gegeven, gangen in de wildernis, waarlangs muizen gaan, en waar men dus met succes zijn strikken kan spannen. Ook de python, *bindana*, zegt men niet te eten (alle slangen heeten *bindana*; de soorten worden aangewezen door aan dit *bindana* een naam toe te voegen, zooals *bindana toempala*, de zwarte slang enz.; spreekt men alleen van *bindana*, dan wordt er de python mee bedoeld). Op vleermuizen wordt jacht gemaakt; er zijn 2 soorten, die beide gegeten worden: de groote soort heet *kaloeang*, de kleinere *oniki* of *poniki* B, *oni'i* S.

De Banggaiers kennen tal van middelen om dieren te vangen. Scherpe bamboes, *dodoeang*, worden in het gras verborgen schuin in den grond gestoken, zoodat het varken erin loopt, en zich vaak doodelijk verwondt. De *talong* is een strik, die om een gat in den grond is gelegd; hij is aan een veerkrachtige lat verbonden, die de strik in de hoogte trekt, wanneer een varken den poot in het gat steekt en daarmee de pal wegdrukt, die de lat verhindert zich te strekken (zulk een veerkrachtige lat, die bij strikken en vallen als veer dienst doet, heet *bool*). Als dezelfde strik vertikaal is opgesteld, heet hij *paat*. — *Talimbong* B, *bitoe* S, is een gat dat in den grond gegraven is, en op welks bodem scherpe bamboes zijn geplant; van boven zijn er takken en aarde over gelegd; het varken valt erin en de bamboes dringen in zijn lijf. — *Bongkol* B, *bobokol* S is een zwaar stuk hout, waarin onderaan een scherpe bamboe is gestoken; dit blok wordt aan een rotan opgehangen, die over een boomtak loopt bij de plek waar varkens gewoon zijn te komen drinken; wanneer een van deze dieren tegen de lijn stoot, waaraan het blok hangt, schiet dit los en valt het dier op den rug, waarbij de bamboespeer het in het lijf dringt. — *Sikol* is een koker van aan elkaar verbonden bamboelatten gemaakt; in het midden ervan zijn binnenin dorens vastgehecht; als het varken nu door den koker gaat om zóó in den aanplant te komen, en hij voelt de stekels, dan schiet het vooruit, maar hierdoor dringen de dorens het nog dieper in 't lijf, en het neemt de koker mee, waardoor het gemakkelijk valt het dier te dooden. Deze truc kent men alleen in 't Oosten. — Als men een *papaak* maakt, wordt een klein terrein in het rond met scherpe bamboes afgezet; op 't pad waarlangs varkens gaan, wordt een koord gespannen, dat aan een stok verbonden is; loopt het wild tegen het koord aan, dan slaat de stok op een bamboe of een leeg blik; door dit geluid schrikt het dier, en schiet vooruit, waardoor het in de scherpe bamboes loopt.

Talrijk zijn de strikken en vallen voor muizen (*boekoti*). Daar is de reeds beschreven *talong*, maar voor muizen is hij veel kleiner. De *talong*

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

boeloling is een houten kruis; aan het eind van elken arm is een overeindstaande strik, die aan den grond is vastgemaakt; men houdt er de wacht bij: als nu een muis over het hout loopt, en in den strik staat, trekt men het kruis snel opwaarts, zoodat het diertje in den strik bekneld raakt. — *Dapi-dapi* is een val waarin de muis tusschen 2 plankjes wordt gekneld. De voor varkens beschreven *bobokol* wordt ook voor muizen gebruikt; hier is de val een opgerichte steen, waaronder de muis verpletterd wordt, als hij neervalt. — Bij de *soelapit* is de strik aan een steen verbonden, die aan een koord over een boomtak hangt; als de muis het touwtje heeft doorgeknaagd, waaraan het aas gebonden is, trekt de steen den strik over de muis dicht. — *Bensang* eindelijk is een strik, waarmee boschhoenders gevangen worden: als het hoen in den strik trapt, wordt deze door een veerkrachtig stuk hout omhoog gehaald.

Men kent ook de springlans, die hier *bosi* heet. Om de menschen te waarschuwen, dat ergens zulk een gevaarlijk ding is opgesteld, worden in de nabijheid enkele teekens opgericht. Deze heeten *oos* (*pongoos*, wat tot teeken dient, osan paisoeno, teeken dat er water is); het is een stok, die in den grond gestoken wordt, in welks boveneind een dwarshout is geklemd, dat in de richting wijst, waar de springlans zich bevindt.

Vaartuigen en visscherij.

Ofschoon de Banggaiers voor het overgroote deel vroeger in het binnenland woonden, kwamen ze veel naar de zee om te visschen. De eilanden en de deelen waaruit Peling bestaat zijn zóó klein, dat de zeekust vrij gemakkelijk van het binnenland uit te bereiken is. Men moet dan ook reeds lang de kunst verstaan hebben van prauwen maken, en de scheepvaart tusschen de deelen van den archipel en den vasten wal van Celebes op zijn oostarm moet vooral in de laatste eeuwen heel druk geweest zijn.

Men maakt zijn prauwen, *doeangan*, zelf door een boomstam uit te hollen. Wat de lengte van het vaartuig betreft moet men denzelfden regel volgen als bij den huisbouw: men maakt de prauw 2, 3, 4 vadem lang, min één el. Dit heet *akoe* „grijpen": men zal dan altijd het geluk grijpen. Soms maakt men gezamenlijk een prauw, die dan ook gemeenschappelijk bezit wordt. Wil men het vaartuig voor zich alleen houden, dan geeft men zijn helpers loon, dat tegenwoordig 50 cents per dag bedraagt. Is het vaartuig ergens op het land gereed, dan wordt met de buren een dag afgesproken, dat men het gezamenlijk naar de zee zal trekken; dit heet *bingkat* „oplichten". De eigenaar heeft daarbij alleen te zorgen voor een groote hoeveelheid palmwijn.

Voordat men den boom omhakt, waarvan men een prauw wil maken, richt men een offertafeltje, *timbo*, op, waarop sirih pinang wordt gelegd voor den god van het woud, Telebo (Samalangan, Doemaal), die ook de god van de bijen en de buideldieren is, opdat hij de arbeiders niet ziek zal maken, en voorkomen zal, dat de boom bij het vallen splijt. Als men

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het vaartuig zal gaan trekken, wordt weer vooraf aan Telebo geofferd, opdat hij de lieden niet zal „volgen", en de menschen ziek make of het vaartuig eenig onheil berokkene.

Men kocht ook wel een prauw; vroeger was de prijs voor een vaartuig voor 5 of 6 man: 8 *kandari*, koperen schalen op voet, vertegenwoordigende een waarde van ongeveer *f* 5 't stuk.

Men moet op zee zijnde om allerlei kleinigheden denken. Als men water schenkt uit den bamboekoker, moet de opening ervan altijd gericht zijn naar den voorsteven, anders zou men tegenwind krijgen. Om dezelfde reden mag de wind niet geroepen worden door iemand die vóór in de prauw zit, maar moet dit door een man aan het roer gedaan worden. Om te voorkomen dat men telkens tegenwind zal krijgen, moet alles wat van bamboe aan het vaartuig is (bijv. de vloer) met het worteleind naar achter liggen. Den kookpot mag men niet in zee dompelen om hem met water te vullen, maar men moet het erin scheppen, anders zal er storm komen. Om dezelfde reden mag men den naam van sommige dieren niet noemen, nl. *sasa* „kat", *asoe* „hond", *mbembe* „geit", *karambaoe* „buffel", *molokoimboe* „inktvisch". Men is erg bang dat de prauw door de armen van een inktvisch zal worden gegrepen. In geuren en kleuren vertelt men van een Mandareesche prauw, die bij kaap Pamali aan de Oostkust van Peling door een inktvisch was aangevallen. De ingezetenen hakten 5 van de 8 armen af, voordat het dier losliet. Soms zijn de verhalen fantastisch. Zoo werd een man, die zijn verdwenen vrouw ging zoeken, door een vrouwelijke inktvisch aangevallen, die hem in de diepte sleepte en hem tot haar man maakte. Na 8 dagen liet de visch hem los, en kwam hij op de hoofdplaats Banggai.

Als men langs de kusten der eilanden vaart, ziet men op vele ondiepe plaatsen in zee vischheiningen staan, *kalasoi* genaamd. De Banggaiers hebben deze wijze van visschen zonder twijfel van anderen, vermoedelijk van Badjoreezen overgenomen, maar ze hebben zich dit werk dan ook geheel eigen gemaakt. Dr. Kaudern geeft in zijn boek (I Celebes obygder, II) een uitvoerige beschrijving van de *sero*, zooals de vischheining in het Mol. Maleisch heet. Men moet er verstand van hebben om zoo'n ding te maken, want anders zou men er zeker maar weinig in vangen, zegt men. De heining wordt van bamboelatten gemaakt, die door een rotan vlechtsel aan elkaar verbonden zijn; dit lattenstel wordt overeind in zee gezet, en aan daarbij in den bodem geplante stokken vastgemaakt, opdat het niet zal omvallen. De vorm waarin het wordt opgesteld is als de figuur aangeeft: twee lange vangarmen, die de visch dwingt naar de opening achterin

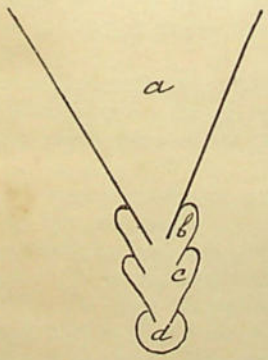

Vischheining, *sero*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

te zwemmen; gaat ze niet rechtstreeks door naar den zak *d* van het toestel, dan blijft ze in de zijzakken *b* en *c*, die *tina* „moeder" en *kalengkeng* heeten. Met den vloed zwemt de visch de sero in, en wanneer het water terugloopt, blijft ze in het staketsel achter.

De bamboelatten, waarvan de vangarmen *botokono* „de armen", worden gemaakt, moeten een vadem plus een stuk van den arm lang zijn. De latten van den zak *d*, die *taboe* heet, moeten de lengte hebben van een vadem plus de lengte van den arm tot aan den borsttepel, *soesoe*, en dit op grond van de omstandigheid, dat visch *soesoem* is in het Banggaisch. Houdt men zich niet aan deze maat, dan zal de visch zich niet in deze sero laten verschalken.

Bij het opzetten der sero wordt niets in acht genomen; maar als het toestel geplaatst is, wordt aan het strand een offerhuisje voor Sama, den god der zee (een broer van Tompoedaoe en Samalangan, met wie we reeds kennis hebben gemaakt, zoons van Tememeno, den Hemelheer), en men verzoekt hem een massa visch naar de sero te zenden.

Boven den zak *d* is meestal een ruw platform gebouwd, waarop men kan gaan staan om met de speer eenige vissehen te steken. Er wordt niets van gezegd, wanneer lieden die voorbijvaren, bij de sero stilhouden om een paar vissehen te steken; zoo'n speer heeft 3 ijzeren punten en heet *sosoat*. Wil men zich van alle visch die zich gedurende eenige dagen in de eind- en in de zijzakken verzameld heeft, ineens meester maken, dan wordt de toegang, waar de armen elkaar het dichtst naderen, afgesloten, en de visch die zich in de zijzakken bevindt, wordt vergiftigd met *toeba*-wortel; hierdoor worden de vissehen bedwelmd, komen boven drijven, en zijn gemakkelijk te verzamelen. De *toeba* heet in het Banggaisch *toebele*; men legt dit ook onder steenen in zee, die bij laag water droog vallen; als de vloed opzet, vermengt zich het sap van de murw geslagen wortel met het water, en de visch die in dit water komt, wordt bedwelmd, en door de golven op het strand geworpen.

Een ander middel om visch te bedwelmen is de *pandita*, Croton tiglium, een struik, waarvan de pitten worden gestampt en dan met gekookte kleefrijst gemengd. Dit strooit men op zee uit; als de visch ervan eet, wordt ze bedwelmd, en komt bovendrijven.

Men kent verschillende methoden om visch met angels te vangen. Het gewone hengelen heet *baoati*. Doet men dit in een prauw, die met een steen als anker in ondiep water wordt vastgelegd, dan heet dit *batapoe*. Gaat men een eind ver in zee, en laat men den vischhaak in de diepte op en neer gaan met visch als aas eraan, dan spreekt men van *oeloel*. *Balolo* gebeurt op de volgende manier: aan den vischhaak worden kippeveeren en geiteharen gebonden; dan laat men den angel ver in zee neer, aan een koord van een ongeveer 20 vadem of langer; vervolgens roeit men uit alle macht zijn prauw voort, zoodat de vischhoek door het water sleept; groote vissehen schieten er op af, en bijten in den haak.

Ook met fuiken werkt men; de gewone fuik heet *boeboe*; deze is van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

rotan gevlochten; men vangt hiermee ook palingen, *pode*. *Poloi* is een reuzefuik, die van aaneengebonden bamboelatten wordt gemaakt; vier man zijn er noodig om dit gevaarte in de prauw te tillen. Men roeit hiermee de zee in, en laat de fuik dan in het water neer; aan een touw wordt het ding door het water gesleept, en verzamelt in zich alle visch, die ze op haar weg ontmoet.

Behalve de bovenbeschreven vischheining ziet men langs de kust ook veel eenvoudige stellages van enkele in den bodem der zee geplante stokken, die aan elkaar gebonden zijn, en waarop een dwarshout is gelegd. Op dit dwarshout zet zich de visscher neer, die behalve zijn vischspeer (*sosoat*) een langen bamboe bij zich heeft. Aan het benedeneind van dezen bamboe is een strik aangebracht met een visch erin, door welks lijf in de lengte een pen is gestoken om hem recht te houden. De strik is zóó ingericht, dat als een visch op het aas afkomt, de strik achter de kieuwen sluit. De levende visch, die in den strik gevangen is, zwemt nu als een razende heen en weer; andere visschen komen er op af, en deze worden door den man met zijn vischspeer gestoken. Dit heet *batompoela*. Het is een bepaald soort visch, die op deze manier bemachtigd wordt; ze heet *ndokoe* (Mol. Mal. *ikan tjintjing*).

Bij donkere maan met fakkels visschen, waarbij de visch, die op het llicht afkomt, met vischsperen gestoken wordt heet *babilat* B, *baaoeng* S (*bilat* B, *aoeng* S „vuur"). In ondiep water, dat tot onder de knie reikt, gebruikt men een soort korven van bamboelatten of bladnerven van den kokos gemaakt, die van onder een wijde en van boven een nauwe opening hebben. In het water voortloopende zet men de korf links en rechts daarin neer; als er een visch in de korf is, haalt men die er door de bovenopening uit; dit heet *basokoel*.

Visschers weten ook verhalen te doen van haaien, *badoeas*, en zwaardwisschen, *mantaoe*. Toen ik den archipel bezocht, was het nog niet lang geleden, dat een paar mannen van het eiland Bangkoeloeng door zwaardwisschen waren gedood.

Het visschen met netten is van lateren tijd, en wordt nog weinig door Banggaiers gedaan; veel door de Badjoreezen, die nog andere manieren van visschen hebben, die hier niet besproken behoeven te worden. Vischrechten bestaan alleen op het plaatsen van vischheiningen, sero's. Daarbij worden zekere grenzen in acht genomen voor de bewoners van elke streek. Wanneer een vreemdeling zulk een sero bouwt, moet hij een deel van de opbrengst geven aan „den eigenaar der zee".

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

JOKO PRAMONO
14-10-94

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

